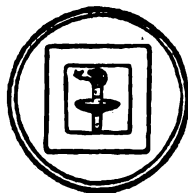

Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ ,

**Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΔΡΙΜΕΟΣ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ Β΄
(1305/6)**

**ΑΝΑΓΥΠΟ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΟΜΟΣ ΚΑ΄**

**ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1983**

Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ

**Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΔΡΙΜΕΟΣ
ENANTION ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ Β' (1305/6)**

1. Το χειμώνα του 1305/6¹ αποκαλύφθηκε στην Κωνσταντινούπολη μία συνωμοσία για την ανατροπή του Ανδρόνικου Β'. Αρχηγός της ήταν κάποιος Ιωάννης Δριμύς και συνεργοί του δύο ανώτεροι στρατιωτικοί αξιωματούχοι. Η συνωμοσία αποκαλύφθηκε έγκαιρα και οι συνωμότες δικάστηκαν και φυλακίστηκαν.²

Η συνωμοσία του Ιωάννη Δριμέως οργανώθηκε σε μια περίοδο εξαιρετικά κρίσιμη για την ίδια την υπόσταση του Βυζαντίου. Το κράτος βρισκόταν σε πλήρη στρατιωτική και οικονομική αποδιοργάνωση.³ Στην Ανατολή

---

1. Παχυμ. II.593: «καὶ ταῦτα καιρῷ χειμῶνος καὶ κρύους». Ο Παχυμέρης αναφέρει τα σχετικά με τη συνωμοσία μετά τη μνηία της πρεσβείας για βοήθεια που έστειλε ο Ανδρόνικος Β' στη Γένουα και την Ιβηρία που χρονολογούνται στα τέλη του 1305 και 1305/6 αντίστοιχα: Παχυμ. II.590 (Γένουα), II.592 και 620.7 (Ιβηρία) και Μανουήλ Φιλή ποιήμα 18, έκδ. E. Miller, *Manuelis Philae Carmina*, Paris 1855-57 (ανατ. Amsterdam 1967) II.59. - Πβλ. F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, München 1960, αρ. 2290 και 2292. - V. Laurent, *Les regestes de Patriarcat de C/ple*, vol. I. fasc. IV. Les regestes de 1208 à 1309. Paris 1971 (στο εξής: *Regestes*), αρ. 1637. - Για τη χρονολόγηση των γεγονότων στον Παχυμέρη, βλ. G. Caro, «Zur Chronologie der drei letzten Bücher des Pachymeres», *BZ* 6 (1897) 114-125. - Pia Schmid, «Zur Chronologie von Pachymeres, Andronikos L. II-VII», *BZ* 51 (1958) 82-86. - A. Failler, «Chronologie et composition dans l'histoire de Georges Pachymère», *REB* 38 (1980) 5-103, 39 (1981) 45-249.

2. Παχυμ. II.593. Πβλ. I. Sevcenko, «The Imprisonment of Manuel Moschopoulos in the Year 1305 or 1306», *Speculum* 27(1952) 133-157, κυρίως σ. 149 (στο εξής: Imprisonment).

3. Παχυμ. II.388.3 κε., 389.8 «καὶ τὸ μὲν γὰρ ἀνθίστασθαι καὶ ἀντιπαράγειν ἐκείνοις στρατεύματα ἄπορον ἦν». Παχυμ. II.561.5 κε., 576.6 κε.: «Ὁρμὴ δ' ἦν πρὸς τοῦτο, ὁπόθεν δὲ οἱ δυνάμεις συγκροτηθῇσονται σκοπομένῳ (οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ κοινοῦ ταμιείου ταύτας γενέσθαι ἐπιτελεῖς διὰ τῶν χρημάτων ἄπορίαν...). Για την ὅλη κατάσταση βλ. Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronikos II. 1282-1328*, Cambridge, Mass. 1972, σσ. 187-191 (στο εξής: *Constantinople*). - N. Bănescu, «Le patriarche Athanase Ier et Andronic II Paléologue. Etat religieux,

το 1304 τα φρούρια έπεφταν στα χέρια των Τούρκων «ὡς περ ὑπνώττοντος βασιλέως ἢ μὴ ζώντος».⁴ Οι πόλεις ερήμωναν και ο λαός κατέφευγε στα νησιά και στην αντίπερα όχθη του Βοσπόρου.⁵ «Ἐξώκισεν ἡ Ἀνατολή», γράφει χαρακτηριστικά ένα βραχύ χρονικό.⁶ Βούλγαροι, Καταλανοί και Τούρκοι λεηλατούσαν και ρήμαζαν τη Θράκη. «Ἐντεῦθεν καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐστενωθθαὶ τὸ Βυζάντιον ἐκινδύνευσεν ἐξ ἀνατολῆς τε καὶ δύσεως, ὥστε ἀπόγνωσις καὶ ἀπορία πλείστη Ῥωμαίοις συνέπεσεν».⁷ Μετά την ήττα των Βυζαντινών από τους Καταλανούς και τους Τούρκους στη μάχη της Ἀπρου (10 Ιουλίου 1305) οι γεωργοί από τα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης εγκατέλειψαν τη σοδειά τους πάνω στην ακμή του θέρους, φόρτωσαν τα υπάρχοντά τους σε άμαξες και σαν τα μυρμήγκια, όπως παραστατικά διηγείται ο Παχυμέρης, άρχισαν να μπαίνουν στην Πόλη.⁸ Το Βυζάντιο έδρεπε τους καρπούς της ολέθριας ναυτικής πολιτικής του Ανδρόνικου Β', ο οποίος, θύμα κακών συμβούλων, διέλυσε το στόλο το 1284 μετά το θάνατο του Charles d'Anjou: «Αὕτη δὲ γίνεται Ῥωμαίοις δυστυχημάτων ἀρχὴ καὶ θεμέλιος ἀσειστός», παρατηρεῖ ο Γρηγοράς.⁹ Το καλοκαίρι του 1305 ο λαός της Κωνσταντινούπολης ξεσηκώθηκε κατηγορώντας τον αυτοκράτορα για τη διάλυση του στόλου και απαιτώντας την ανασυγκρότησή του. Ἦταν η πρώτη φορά που έβλεπε ο αυτοκράτορας το λαό να εξεγείρεται, γράφει ο Παχυμέρης.¹⁰

politique et social de l'empire». *Bull. de la Section Historique, Acad. Roumaine* 23 (1942) 28-56 κυρίως σ. 36-46.

4. Παχυμ. II.412-413. - Το Πέργαμο είχε πέσει ήδη το 1303: Παχυμ. II.318, H. Gelzer, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903, 91. Η Έφεσος το 1304, P. Lemerle, *L'emirat d'Aydin, Byzance et l'Occident*, Paris 1957, 20 σημ. 4.

5. Παχυμ. II.410.18 κε. - 412, 441. Πβλ. A. Laiou, *Constantinople* 190.

6. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XII], Wien 1975, 1977, 1979, τ. II, 23/5 και σ. 217-8.

7. Παχυμ. II.581.7 κε. Οι Καταλανοί εκτράπηκαν σε λεηλασίες εξαιτίας της αδυναμίας του Βυζαντινού αυτοκράτορα να πληρώσει τους μισθούς που τους είχε υποσχεθεί. Παχυμ. II.481-484. Νικηφ. Γρηγοράς II. 222. - Για τις επιδρομές των Βουλγάρων βλ. A. Laiou, «The Provisioning of Constantinople during the Winter of 1306-1307», *Byzantion* 37 (1967) 102.

8. Παχυμ. II.549-552. Για τη φυγή των κατοίκων στην Πόλη βλ. και Παχυμ. II. 529, 590.

9. Νικηφ. Γρηγοράς I.174-175, 226. - Παχυμ. II.70. Πβλ. H. Ahrweiler, *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe - XVe siècles*, Paris 1966, σ. 374-375 (στο εξής: *Mer*). - A. Laiou, *Constantinople*, σ. 164, 165. - M. Setton, *The Catalan Domination of Athens 1311-1388*, σ. 2-3. Για την όλη πολιτική του Ανδρόνικου Β' βλ. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*², München 1963, σ. 394-5.

10. Παχυμ. II.530-532, 546. - Πβλ. H. Ahrweiler, *Mer* 380-1.

Η ασφυκτική κατάσταση που δημιουργήθηκε στην Κωνσταντινούπολη με το προσφυγικό πρόβλημα, το επισιτιστικό, τις εξωτερικές εχθρικές επιδρομές,¹¹ ήταν φυσικό να ευνοήσουν και να επιτείνουν τη δυσαρέσκεια και την αντιδραστική στάση απέναντι στον αυτοκράτορα. Έτσι η συνωμοσία βρήκε πρόσφορο έδαφος και είχε απήχηση σε ευρύτερα λαϊκά στρώματα.

2. Δύο πηγές μας παρέχουν πληροφορίες για τη συνωμοσία αυτή. Ο Παχυμέρης και η επιστολή 81 προς τον αυτοκράτορα του Πατριάρχη Αθανασίου Α'. Σύμφωνα με τις πηγές αυτές, ο Ιωάννης Δριμύς προερχόταν από τη δύση, προφανώς την Ήπειρο.¹² Ήταν κληρικός που είχε καταφέρει πριν από χρόνια να εισδύσει στο αυτοκρατορικό περιβάλλον και να κερδίσει την εύνοια και την εμπιστοσύνη του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β'.¹³ Ο Πατριάρχης μάλιστα Αθανάσιος παρατηρεί ότι ο Δριμύς εκμεταλλεύτηκε τη θρησκευτική φύση του Ανδρόνικου Β' και γι' αυτό ίσως χρησιμοποίησε το ιερατικό σχήμα για να πετύχει τους σκοπούς του.¹⁴ Η θέση του στην αυλή του επέ-

11. Για το προσφυγικό πρόβλημα βλ. Παχυμ. 549-552, 590 και επιστολές του Πατριάρχη Αθανασίου Α', έκδ. Alice-Marry Maffry Talbot, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of C/ple* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, VII], Washington, D.C. 1975 (στο εξής: *Correspondence*), επιστ. 22.6 «εὐρίσκονται δὲ καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως αἰχμάλωτος λαὸς πολλὺς», 25.7. Α. Laiou, *Constantinople* 191, 193-194. - Για το επισιτιστικό πρόβλημα της Κωνσταντινούπολης βλ. G. I. Bratianu, «Nouvelles contributions à l'étude de l'approvisionnement de C/ple sous les Paléologues et les empereurs ottomans», *Byzantion* 6 (1931) 641-656 (κυρίως σ. 642 και 646). - Α. Laiou, «The Provisioning of Constantinople during the Winter of 1306-1307», *Byzantion* 37 (1967) 91-113 (κυρίως σ. 95-97). - Για τις προσπάθειες του Πατριάρχη Αθανασίου για την ανακούφιση των προσφύγων βλ. επιστολές του αριθ. 22 (*Regestes* 1684), 25, 60 (*Reg.* 1654), 102 (*Reg.* 1729).

12. Παχυμ. II.592-593: «ἀλλ' ἔθεν μὲν τις τῶν ἐπιρρητῶν ἐκ δύσεως...», επιστ. 81.135: «πάσης ἀπογυμνοῦμεν ἱερωσύνης αὐτὸν τὸν θῆρα τὸν δυτικὸν καὶ δοιμὺν». - Στον Παχυμέρη οι ὅροι δύσις, δυτικός χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν α) τις ευρωπαϊκές επαρχίες του κράτους και συνθηθέτερα β) την Ήπειρο, π.χ. Παχυμ. I.294.8: «Υἱὸς μοναχὸς ἦν ἐκ δύσεως», II.200.17 «φθάνει καὶ ὁ ἐν δύσει δεσπότης ὁ ἐξ Ἀγγέλων Νικηφόρος τελευτῆσαι τὸν βίον», II.206, II.450 κ.ά. Πβλ. Ι. Συκουτρή, «Περὶ το σχίσμα τῶν Ἀρσενιατῶν», *Ελληνικά* 2 (1929) 304, Ι. Sevčenko, «The Imprisonment», σ. 156 σημ. 91 και 95, Κ. Αμάντου, «Ανατολή και Δύσις», *Ελληνικά* 9 (1936) 32-36 και κυρίως Α. Failler, «Signification du terme 'dytikoi' dans l'histoire de Pachymère». Actes du XVe Congrès Intern. d'Etudes Byzantines: Athènes, septembre 1976, IV Histoire σ. 114, 120.

13. Παχυμ. II.593 και επιστ. 81.27-35: «Ἰωάννης τανῦν Δριμύς τοῦ βήματος ἔνα προσμαρτυρῶν ἐαυτὸν... τὴν βασιλῖδα καταλαμβάνει... καὶ βασιλεῖ τῷ ἁγίῳ ἐμφανισθεὶς καὶ εἰσδεχθεὶς δεξιῶς... καὶ φιλοτιμηθεὶς ὑπὲρ τὴν ἀξίαν...» και 81.97.

14. Επιστ. 81.35 κε. «δι' ὃ ἐπεφήμιζεν ἐαυτῷ ἱερωσύνης οἶμαι ἀξίωμα, ἔλκειν σκε-

τρεψε να προσεταιρισθεί διάφορα πρόσωπα και στην κατάλληλη στιγμή να οργανώσει τη συνωμοσία.¹⁵ Ο Δριμύς παρουσιάστηκε ως νόμιμος διεκδικητής του θρόνου του Βυζαντίου, με το πρόσχημα ότι καταγόταν από την οικογένεια του Θεόδωρου Β' Δούκα Λάσκαρι, ίσως μάλιστα ότι ήταν και φυσικός γιος του.¹⁶ Όπως είναι γνωστό, ο νόμιμος διάδοχος του Θεόδωρου Β' ο Ιωάννης Δ' είχε τυφλωθεί στις 25 Δεκεμβρίου του 1261¹⁷ από τον Μιχαήλ Η' και το 1305 είχε ήδη πεθάνει για να εμφανίζεται ο Δριμύς ως διεκδικητής του θρόνου. Στην επιστολή 103 του Πατριάρχη Αθανασίου που χρονολογείται σ' αυτή την εποχή αναφέρεται ως «αοίδιμος».¹⁸ *Terminus post quem* του θανάτου του θεωρείται το 1284/85, οπότε τον επισκεφθηκε ο Ανδρόνικος Β' στο φρούριο της Βιθυνίας Νικητιάτα, όπου ζούσε έγκλειστος.¹⁹

Τη βασιλική καταγωγή του Ιωάννη Δριμέος την αμφισβητούν και ο Παχυμέρης και ο Πατριάρχης Αθανάσιος, ο οποίος μάλιστα γράφει: «τυραννίδος συνθέμενος... απόγονον εἶναι τῶν πώποτε βεβασιλευκότων τινός,

πτόμενος διὰ τούτου πολλὴν πρὸς αὐτὸν τὴν ἀναδοχὴν».

15. Επιστ. 81.47 «καὶ ὁμοίως αὐτῷ προσεταιρισάμενος...», 81.63-66 «...καὶ ὁμόφροσι τούτῳ τὰ αὐτοῦ βδελυρὰ σκαιωρήματα ἐν τῇ πόλει καὶ ταῦτα τοῦ κράτους ἐνσπείρας ὁ δέλλαιος, συμμορίαν ποιεῖται ἐπάρατον», 81.149 κε. «ὡς πτέρναν ἐπᾶραι τετολμηκότων κατὰ τὴς ἐκκλησίας κατὰ τὴς βασιλείας καὶ κατὰ τοῦ ὁμοφύλου παντός».

16. Παχυμ. II.593 «ὄνομα θείς ἐαυτῷ ὡς δῆθεν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Λάσκαρι καταγόμενος». Βλ. Laurent, *Regestes* 1637.

17. Παχυμ. I.191.13 - 192.12. - Ι. Συκουτρή, «Περὶ το σχίσμα των Αρσενιατῶν», *Ελληνικά* 2 (1929) 289 κε.

18. Επιστ. 103.42 «πρὸς ἐκείνου τοῦ ἀοιδίμου φημι καὶ γνησίου υἱοῦ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει βασιλέως Ῥωμάλων γεγεννημένου κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Λάσκαρι» καὶ Α. Talbot, *Correspondence* σ. 431. - Για-την τύχη των παιδιῶν του Θεόδωρου Β' Λάσκαρι βλ. Α. Failler, «Chronologie», *REB* 38 (1980) 66 καὶ 77. P. Schreiner, *Kleinchroniken II*. 196-197. I. Sevdenko, «Notes on Stephen the Novgorodian Pilgrim to Constantinople in the XIV Century», *Südost-forschungen* 12 (1953) 174. V. Laurent, «Les grandes crises religieuses à Byzance. La fin du schisme Arsénite». *Acad. Roumaine, Bulletin de la Section Historique* 26, Bucarest 1945 (στο εξής: «Crises») 231 κε.

19. Παχυμ. II.103.16 - 104.2: «τῷ τῶν Νικητιάτων τῆς Δακρυβύζης φρουρῶν», Νικηφ. Γρηγοράς 173.5 «ἐν τινι πολυχρίῳ τῆς Βιθυνίας φρουρούμενον». Πβλ. I. Sevdenko, «Imprisonment» 149 σημ. 103, Α. Talbot, *Correspondence*, σ. 431. - Αναφέρεται καὶ ὡς φρούριον τοῦ Νικητιάτου: Γεώργ. Ακροπολίτης (ἐκδ. Α. Heisenberg) 59.10, Θεόδωρος Συκουταριώτης, ἐκδ. Κ. Σάθζ, *Μεσ. Βιβλιοθήκη Ζ'* 483.14, συνοδικό έγγραφο του 1315, ἐκδ. Η. Hunger - O. Kresten, *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, Wien 1981, αρ. 19.41. - Για τὴ θέση των δύο φρουρῶν Νικητιάτα καὶ Δακρυβύζα βλ. W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890, ἀναστ. ἀνατ. Amsterdam 1962, σ. 184 καὶ 191. - Α. Failler, «La tradition manuscrite de l'histoire de Georges Pachymère (Livres I-VI)», *REB* 37 (1979) 154-156.

δν οὐδὲ γεννηθῆναι, οὐδὲ παρὰ τινος θεαθῆναι ἢ ἀκουσθῆναι ταῖς ἀληθείαις καὶ μέχρι σήμερον ἄνθρωπος ἡνωτίσθη ποσῶς...».²⁰

3. Όπως μας πληροφορεῖ ο Παχυμέρης συνεργοί του Δριμέος ἦταν δύο στρατιωτικοὶ αξιωματούχοι, ο Καταλάνος «δομέστικος των σχολών» και «ο ἐπὶ του στρατοῦ» Μυζάκης. Σχετικὰ με τον πρῶτο ο Παχυμέρης σημειώνει: «ὁ εἰς ἀξίαν τοῦ δομεστίκου προχειρισθεὶς τῶν σχολῶν (ὁ Καταλάνος δ' οὗτος ἦν καὶ πρῶν ἀμηνράλης)». Γνωρίζουμε πάλι ἀπὸ τον Παχυμέρη ὅτι κάποιος Καταλάνος εἶχε καταφύγει με τους δικούς του στην Κωνσταντινούπολη την ἀνοίξη του 1305, δῆλωσε πίστη στον αυτοκράτορα, ο οποίος τον τίμησε με το αξίωμα του ἀμηνράλη,²¹ του ἔδωσε μάλιστα για σύζυγο τη θυγατέρα του συγγενούς του Ραούλ.²² Το ὄνομά του μαρτυρεῖται ἀπὸ τον Καταλανὸ συγγραφέα Muntaner, ο οποίος αναφέρει ὅτι ο Fernando d'Aunés, συνεργάτης του Ρογήρου de Flor νυμφεῦτηκε μια συγγενή του αυτοκράτορα, ονομάστηκε μάλιστα ἀμηνράλης της αυτοκρατορίας ὕστερα ἀπὸ παρέμβαση του «μεγάλου δουκός» Ρογήρου de Flor.²³ Πρέπει λοιπὸν ο Fernando d'Aunés να εἶναι ο δομέστικος των σχολών και πρῶν ἀμηνράλης που συνεργάστηκε με τον Ιωάννη Δριμύ.²⁴

Υπάρχει ὁμως μία σύγκρουση στις πηγές. Στα γεγονότα που ἐξέσπασαν στην Κωνσταντινούπολη το Μάιο του 1305 ἐναντίον των Καταλανών που βρῖσκονταν στην Κωνσταντινούπολη με το πρόσχημα ὅτι ο Καταλάνος ἀμηνράλης εἶχε κρυμμένους στο πλοῖο του πάνω ἀπὸ πενήντα Καταλανούς, ο λαὸς πολιορκῆσε το σπῆτι του πεθεροῦ του Ραούλ κι ἔβαλε φωτιά σ' αὐτό, ἐνῶ προσπάθησε να ἐπιτεθεῖ και σ' ἄλλα σπῆτια πλουσιῶν.²⁵ Κατὰ τον Muntaner

20. Επιστ. 81.50 και 82. Παχυμ. II.593.

21. Για τον τίτλο ἀμηνράλης, ἀμηνράλης, ἀμηνράλης βλ. Ψευδο-Κωδινός 301 (ἐκδ. Verpeaux), 167.25: «Ἐχει δὲ (=ο μέγας δουξ) ὑπ' αὐτὸν τὸν τε μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου, τὸν ἀμηνράλιον, τὸν πρωτοκόμηταν», 183.23: «ὁ ἀμηνράλιος ὑπὸ τὸν μέγαν δοῦκα εὐρίσκειται, προηγείται δὲ τοῦ στόλου παντός». Πβλ. H. Ahrweiler, *Mer* 380-1. - L.-R. Menager, *Amiratus-Αμηνράς. L'émirat et les origines de l'Amirauté (XIe - XIIIe siècles)*. S.E.V.P.E.N. 1960, 108.

22. Παχυμ. II.529.17 κε. - Για την οἰκογένεια των Ραούλ βλ. Α. Χατζή, *Οἱ 'Ραούλ, 'Ραῦ, 'Ράλοι (1080-1800)*, Kirchhain 1909.-S. Fassoulakis, *The Byzantine Family of Raoul-Ral(l)es*, Athens 1973, αρ. 21 και 22.

23. Muntaner, Cap. 203. Πβλ. και F. Dölger, *Regesten* 2263.

24. Πβλ. R. Guiland, «Le domestique des scholes», *REB* 8 (1950) 5-63 = *Recherches sur les institutions byzantines*, Berlin - Amsterdam 1967, I.455.

25. Παχυμ. II.529.17 κε., 532.6 «ὁ ξύγκλως δ' ὄχλος εἰς ταῦτ' ὡς γερονότες, ἐπεὶ τὰ μὲν ἔξω δεινὰ κατηγγέλλοντο, αὐτοὺς δ' οὐκ ἦν ἐκεῖ γενομένους ἀμύνεσθαι, ἔγνωσαν τοῖς ἐντὸς τῆς πόλεως Καταλάνοις ἐπιχειρεῖν».

εκεί φονεύτηκε ο Fernando d'Aunés μαζί με 100 Καταλανούς και Αραγωνίους.²⁶ Ο Παχυμέρης αναφέρει ότι οι Καταλανοί αντιστάθηκαν μέχρι θανάτου χωρίς ν' αναφέρει ειδικά αν σκοτώθηκε ο αμηνράλης. Λίγο παρακάτω αναφέρει ότι ο αυτοκράτορας τίμησε με το αξίωμα του αμηνράλη το Γενουάτη βεσιτάριο Ανδρέα Μουρίσκο,²⁷ ενώ ο Fernando d'Aunés προήχθηκε φαίνεται σε δομέστικο των σχολών.²⁸ Επειδή ο Παχυμέρης είναι σύγχρονος με τα γεγονότα και τα έζησε μέσα στην Κωνσταντινούπολη († 1307 ή 1308), ενώ ο Muntaner, αν και σύγχρονος, έγραψε όμως ύστερα από είκοσι χρόνια,²⁹ πρέπει να υποθέσουμε ότι ο Fernando d'Aunés δεν σκοτώθηκε στα γεγονότα του 1305. Ως δομέστικος των σχολών το χειμώνα του 1305/6 πήρε μέρος στη συνωμοσία του Ιωάννη Δριμέος.

Ωστόσο κάνει μία σύγχυση ο Παχυμέρης γύρω από τον Καταλάνο δομέστικο των σχολών. Αναφέρει ότι το 1307 προσχώρησε στους Βυζαντινούς ο Καταλάνος Φαρεντζανέζας «αυτάδελφος τοῦ καταστάντος δομεστίκου τῶν σχολῶν, Ἀμογαβάρον καὶ τούτου» μαζί με πενήντα Καταλανούς.³⁰ Ο Sevdzenko διαβλέπει το όνομα του δομέστικου των σχολών στο β' συνθετικό του ονόματος του αδελφού του.³¹ Νομίζω πως εδώ ο Παχυμέρης μας δίνει το ίδιο το όνομα του δομέστικου των σχολών, γιατί το Φαρεντζανέζας είναι η ελληνική εκφορά του Fernando d'Aunés, όπως π.χ. Φαρέντζας Τζιμής του Fernando Ximenes (de Arenos).³²

Ο δεύτερος συνεργός στη συνωμοσία του Δριμέος προερχόταν και αυτός από τη «δύση» και ήταν ο «επί του στρατού» Μυζάκης. Πιθανόν να πρόκειται για τον «επί του στρατού» Θεόδωρο Δούκα Μουζάκιο, που έγινε μο-

26. Muntaner cap. 216. Αυτό δέχονται και οι G. Schlumberger, *Expédition des «Almugavares» ou routiers catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311*, Paris 1924, σ. 127. - A. Rubio i Luch, «Paquimeres i Muntaner», *Memories* 1.2 (1927) 13. - D. Jacoby, «La 'Compagnie Catalane' et l'Etat Catalan de Grèce. Quelques aspects de leur histoire», *Journal des Savants* 1966.81 (=Variorum Reprints, London 1975, V) =F. Dölger, *Regesten* 2282.

27. Παχυμ. II.573.13.

28. Ο δομέστικος των σχολών κατείχε την 36η θέση ενώ ο αμηνράλης την 48η στην ιεραρχία των αξιωμάτων του παλατιού: Ψευδο-Κωδινός 138.12 και 24 (έκδ. Verpeaux) ή την 35η και 48η: Ψευδο-Κωδινός, Appendices: 300.16 και 301.4 αντίστοιχα.

29. Βλ. κριτική αξιολόγηση των πηγών της περιόδου: A. Laiou, *Constantinople* σ. 353-354. - Moschos Morfakidis, «Los Catalanes en Grecia en la obra de Niceforos Gregoras», *Cuadernos de estudios medievales* VI-VII (1978-79) 155-177 (κυρίως σ. 157).

30. Παχυμ. II.635.15.

31. I. Sevdzenko, «Imprisonment» σημ. 105.

32. Παχυμ. II.393.

ναχός με το όνομα Θεοδώρητος και που αναφέρεται στο τυπικό της Μονής της Θεοτόκου της Βεβαίας Ελπίδος. Η κτηγόρισα της Μονής Θεοδώρα Παλαιολογίνα γράφει: «μηνί δεκεμβρίω κδ' τελείσθωσαν τὰ μηνμόσυνα τοῦ εὐγενεστάτου συμπενθεροῦ μου, τοῦ πενθεροῦ φημί τοῦ περιποθήτου μου υἱοῦ τοῦ πρωτοστράτορος, κυροῦ Θεοδώρου Δούκα Μονζακίου τοῦ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, τοῦ διὰ τοῦ θεῖου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθέντος Θεοδωρήτου μοναχοῦ».³³ Η κόρη του Μουζάκιου Ευδοκία ήταν σύζυγος του πρωτοστράτορα Θεόδωρου Δούκα Κομνηνού του Συναδηνού, γιου της κτηγόρισσας.³⁴

Την ίδια εποχή αναφέρεται από τον Παχυμέρη ως «ἐπὶ τοῦ στρατοῦ» και ο Μαρούλης, ο οποίος προήχθηκε από «μέγας ἀρχων» σε «ἐπὶ τοῦ στρατοῦ». Κατείχε τη θέση αυτή από το θέρους του 1305 ως το 1308.³⁵ Ο Guiland σε ειδική μελέτη³⁶ δε διερευνά το θέμα της ταυτόχρονης παρουσίας δύο αξιωματούχων «ἐπὶ τοῦ στρατοῦ». Ὅπως γνωρίζουμε από τον Ψευδο-Κωδινό ο «ἐπὶ τοῦ στρατοῦ» δεν ήταν αρχηγός του στρατοῦ ὅπως θα υπέθετε κανείς από τον τίτλο, ἀλλὰ ήταν επιφορτισμένος σε καιρὸ ἐκστρατείας νὰ ἐπιλέγει τον τόπο ὅπου θὰ στρατοπέδευε το φουσάτο, τον ὁποῖο ὅμως ἐπρεπε στη συνέχεια νὰ ἐγκρίνει και ὁ μέγας δομéstικος.³⁷ Πιθανὸ νὰ ἦταν και ἀρχηγός της ἐπιμελητείας του στρατεύματος, ὅπως παλιότερα ὁ «ἐπαρχος τοῦ στρατοπέδου».³⁸ Ἐτσι ἴσως δικαιολογεῖται ἡ ταυτόχρονη ὑπαρξὴ δύο «ἐπὶ τοῦ στρατοῦ» και δεν πρόκειται για ἀναχρονισμό του Παχυμέρη στην περίπτωσή του Μυζάκη.

Στην ἐπιστολὴ 81 του Πατριάρχῃ Αθανασίου που ἀποτελεῖ και συνο-

33. H. Delehaye, *Deux typica byzantins de l'époque des Paléologues*, Bruxelles 1921, σ. 94. Πβλ. V. Laurent, *Regestes* αρ. 1637. - D. I. Polemis, *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1970, αρ. 128. - Για τὸ ὄνομα Μουζάκης-Μουζάκιος βλ. Α. Χ. Ζώη, «Βιογραφικά σημεῖωματα περὶ της οἰκογενείας Μουζάκη», *ΕΕΒΕ* 3 (1926) 254-6 και σχετικὴ βιβλιογραφία στον D. I. Polemis, *Doukai* σ. 147-148. - Το ὄνομα Μουζάκης, Μουζάκιος ἀπαντᾷ και σε ἐγγράφα του 1346 και 1352: A. Soloviev - V. Mošin, *Grčke romelje Srpskih vladara*, Belgrad 1936, (ἀναστ. ἀνατ. London 1974) XI. 39 και 53, XXV. 28 ἀντίστοιχα.

34. H. Delehaye, *Deux typica* σ. 13 και 94. - D. I. Polemis, *Doukai* αρ. 197.

35. Παχυμ. II.587.7, 638.10.

36. R. Guiland, «Les commandants de la garde impériale sous les Paléologues, l'ἐπὶ τοῦ στρατοῦ et le juge de l'armée», *REB* 18 (1960) 79-96=*Recherches* I.528.

37. Ο ἐπὶ τοῦ στρατοῦ κατείχε την 34ῃ θέση στην ἱεραρχία της αὐλῆς: Ψευδο-Κωδινός 138.10, 300.24. (ἐκδ. Verpeaux).

38. Για τον «ἐπαρχο τοῦ στρατοπέδου» βλ. I. E. Καραγιαννόπουλος, «Βυζαντινὰ Σύμμεικτα», *Βυζαντινά* 5 (1973) 101-103.

δική πράξη για την καθαίρεση και τον αφορισμό του Δριμέος και των συνενόχων του από τη Σύνοδο,³⁹ αναφέρεται ως συνεργός του και κάποιος από τα Μύρα της Λυκίας. Από τη διατύπωση «καὶ τὸν ἀκόλουθον, ὃν ἡ Μύρα Λυκίας προήνεγκεν, οἷα λύκον ἀσυμπαθὴ τοῖς προβάτοις Χριστοῦ»⁴⁰ και από το γεγονός ότι καθαιρείται κι αυτός μαζί με το Δριμύ,⁴¹ συμπεραίνουμε ότι πρόκειται για κληρικό. Η Talbot υποθέτει ότι ίσως πρόκειται για το Μητροπολίτη Μύρων Λουκά (ίσως μάλιστα, γράφει, κάνει ένα λογοπαίγνιο ο Πατριάρχης, Λουκάς-λύκος), τον οποίο αναφέρει ο Πατριάρχης Ιωάννης ΙΓ' Γλυκὺς (1315-1319) σ' επιστολή του προς τους κληρικούς της Μητρόπολης Μύρων το 1315. Σ' αυτήν ο Πατριάρχης δηλώνει ότι είναι έγκυρες οι χειροτονίες που έγιναν από τον επίσκοπο Κυάνων, τον οποίο είχε χειροτονήσει ο Λουκάς «κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκείνης συγχύσεως καὶ ταραχῆς».⁴² Η Talbot παρατηρεῖ ότι ο Λουκάς ίσως ήταν Αρσενιάτης και έτσι δικαιολογείται η σύμπραξή του στη συνωμοσία του Δριμέος.⁴³ Στη συγκεκριμένη όμως επιστολή του Πατριάρχη Γλυκέος φαίνεται πως οι Αρσενιάτες ήταν αυτοί που δεν αναγνώριζαν τις χειροτονίες.⁴⁴ Εξάλλου για ἐκκλησιαστικὴ σύγχυση καὶ ταραχὴ κάνουν λόγο τα έγγραφα και οι άλλες πηγές συνήθως για να δηλώσουν την αναταραχή που επήλθε στην Εκκλησία μετά τη σύνοδο της Λυών (1274), και όχι τόσο το σχίσμα των Αρσενιατών.⁴⁵

39. V. Laurent, *Regestes* 1636.

40. Επιστ. 140. - Βλ. Lampe, *Patristic Lexicon* λ. πρόβατον 3. πρόβατα: το ποίμνιο του επισκόπου.

41. Επιστ. 81.139-140.

42. H. Hunger - O. Kresten, *Das Register* αρ. 8.9 έ. 1315 = MM. I.37. - J. Darrouzès, *Les registes de Patriarcat de C/ple*, vol. I. fasc. V, Paris 1977, αρ. 2036.

43. A. Talbot, *Correspondence* σ. 301. - Για τη συμμετοχή των Αρσενιατών στη συνωμοσία βλ. παρακάτω σ. 480. - Η υπόθεση της Talbot ότι ο Λουκάς υπονοείται ως «πρόεδρος Μυρών» στο ποίημα 105 του Μανουήλ Φιλή, (έκδ. Miller): I.291.24, δεν ευσταθεί, διότι ο ποιητής υπονοεί τον Άγιο Νικόλαο, που είχε χρηματίσει επίσκοπος Μύρων. Πβλ. άλλα του ποιήματα: I. 138, 239, 293, II. 278 κ.ά. Βλ. και τη βιβλιοκρισία μου στο βιβλίο της Alice Maffry Talbot, *Ελληνικά* 31 (1979) 526.

44. Βλ. J. Darrouzès, *Regestes* 2036. - I. Συκουτρή, «Περί το σχίσμα των Αρσενιατών», *Ελληνικά* 2 (1929) 304.

45. Βλ. τον τόμο του 1285 για την καταδίκη των φιλενωτικών και την καθαίρεση του Ιωάννη ΙΑ' Βέκκου, έκδ. PG. 142, 233A. = V. Laurent, *Regestes* 1490: «ἔσχε μὲν ἡ ἐπισυμβᾶσα πρὸ μικροῦ ταραχὴ τε καὶ ῥάλλη τῇ Ἐκκλησίᾳ» - Χρυσόβουλλο λόγο του Ανδρόνικου Β' «ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν διαστάντων μοναχῶν» του 1310, έκδ. J. Fr. Boissonade, *Anecdota Graeca* II, Paris 1830, 70-76=Zéπος JGR. I. 553 = V. Laurent, «Crises» 298.45. (F. Dölger, *Reg.* 2323): «Ἦστε πάντες... καὶ τὸν ἐπενεχθέντα ταύτῃ τραχὺν σάλον καὶ ταραχὸν» και 301. 109 κε. «Καὶ τοῖνυν τοῦ Βέκκου κακῶς ἐπιφυέντος τῇ

Ο Laurent υποθέτει ότι ο Λουκάς πρέπει να έγινε μητροπολίτης γύρω στα 1275, ανήκοντας όμως στη μερίδα των φιλενωτικών ίσως απομακρύνθηκε από τη μητρόπολή του με την «κάθαρση» του 1283,⁴⁶ γιατί δεν υπογράφει σε κανένα μεταγενέστερο συνοδικό έγγραφο (του 1285 και 1294).⁴⁷

Η ταύτιση του συνεργού του Δριμέος με το μητροπολίτη Λουκά παρουσιάζει τις εξής δυσκολίες:

α) Αν ο Λουκάς είχε πάρει μέρος στη συνωμοσία του Δριμέος, τότε πρέπει να καθαιρέθηκε μαζί με το Δριμύ το 1305/6. Θα ήταν περιεργό όμως το γεγονός στο συνοδικό έγγραφο καθαιρέσεως (επιστ. 81) να μη αναφέρεται ονομαστικά ο μητροπολίτης που ήταν ιεραρχικά ανώτερος από τον Ιωάννη Δριμύ και να αναφέρεται αόριστα στο στίχο 140, ενώ παρακάτω στο στίχο 147 του αποδίδεται η προσωπωνμία Σαρδανάπαλος.⁴⁸

β) Ο Λουκάς αναφέρεται και σε δύο σημειώματα του cod. Sinaiticus 302 του 1306 και 1310, από τα οποία δε φαίνεται να είχε καθαιρεθεί. Από το δεύτερο σημείωμα πληροφορούμαστε ότι πέθανε στις 25 Ιουνίου του 1310.⁴⁹

γ) Η φράση «ὃν ἡ Μύρα Λυκίας προήνεγκεν» μας οδηγεί πιο πολύ στην καταγωγή του συνεργού του Δριμέος και όχι τόσο στη μητρόπολη της οποίας ενδεχομένως προΐστατο.⁵⁰ Έτσι νομίζω ότι το θέμα της ταύτισης του

⁴⁶ *Ἐκκλησίαι καὶ ὅλον... τὸν τῆς θολερᾶς ἀνατροπῆς καὶ συγχύσεως τὸν ἐξεμέσαντος*. - Θεολήπτου Φιλαδελφείας Ottobon. gr. 418 f. 104^v-105^v: J. Salaville, «Deux documents inédits sur les dissensions religieuses byzantines entre 1275 et 1310», *REB* 5 (1947) σ. 134 σημ. 2: «Οἱ ἐν τῷ καιρῷ τῆς συγχύσεως ἀγωνισάμενοι». - Χρυσόβ. λόγο Ανδρόνικου Β' του 1302: Actes de Lavra 94.12: «ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πρὸ ὅλγου γεγενυσίαν ἐκκλησιαστικὴν ταραχὴν τε καὶ σύγχυσιν μεγάλην τὴν ἔνστασιν ἐνεδείξατο».

⁴⁶ Χρυσ. λόγο Ανδρόνικου Β' εκδ. V. Laurent, «Crises» 301.111 κε.: «ἀπηλάθησαν μὲν εὐθὺς τοῦ βήματος ἐξωσθέντες ὅσοι καὶ ταῖς ἐκείνου (=του Ιω. Βέκκου) χερσὶ χερσισάμενοι». Βλ. σχετικὰ V. Laurent, «Crises» 244 κε.

⁴⁷ V. Laurent, *Regestes* 1462.

⁴⁸ Επιστ. 81, στ. 134 κε.: «ἀπάσης ἀπογνωμοῦμεν ἱερωσύνης αὐτὸν τὸν θῆρα τὸν δυτικὸν καὶ δριμύν... σὺν τούτῳ καὶ τὸν ἀκόλουθον, ὃν ἡ Μύρα Λυκίας προήνεγκεν...» στ. 145 κε.: «τούτῳ τῷ φοικαλέῳ τοῖς μὴ ἐξεστηκόσιν ἐμπεδοῦμεν ἀφορισμῷ, ὅτι μὴδ' ἄλλο δριμύτερον ἢ πικρότερον τῷ Δριμει' Ιωάννῃ καὶ τραγελᾶφ καὶ τῷ αὐτοῦ ἀκολουθῷ Σαρδανάπαλῳ».

⁴⁹ V. Benešević, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in monte Sina asservantur*, Sankt-Petersburg 1911, ανατ. Hildesheim 1965, I.394: α) «Ἐπληρώθη σὺν Θεῷ ἡ θεόπνευστος βίβλος δι' ἐξόδου τοῦ πανοσιωτάτου καὶ ἀγιωτάτου μητροπολίτου Μυρέων τοῦ κυροῦ Λουκά ἐν μηνὶ ματῶ Ἰνδικτιῶνος δ' τῷ ,ζωιδ' ἔτει» καὶ β) «Ἐκημήθη [sic] ὁ δσιώτατος μητροπολίτης Μύρων κύρης Λουκάς μηνὶ 'Ιουνίῳ κε' ἡμέρα πέμπτῃ ἔτους ζωιή' Ἰνδικτιῶνος η'». Πβλ. V. Laurent, *Regestes* 1462.

⁵⁰ Βλ. Liddel-Scott - Jones λ. προφέρω.

εκκλησιαστικού συνεργάτη του Ιωάννη Δριμέος παραμένει ανοιχτό.

Με τη συνωμοσία του Ιωάννη Δριμέος συνδυάστηκε και μία άλλη επιτολή του Πατριάρχη Αθανασίου, η 103, που φέρει τον τίτλο «Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὅπως εἰδρωσι συμπάθειαν οἱ συνδραμόντες τῶν ἐπιβούλων τῆς βασιλείας».⁵¹ Στην επιστολή αυτή ο Πατριάρχης και οι αρχιερείς κάνουν έκκληση προς τον αυτοκράτορα να μη τιμωρηθεί ο Γλυκὺς και ο σύντροφός του, οι οποίοι από αμέλεια άφησαν να δραπετεύσει ένας «άνδρας ολέθριος». Ο Laurent θεωρεί ότι ο Γλυκὺς και ο Δριμὺς είναι το ίδιο πρόσωπο και ο «εταίρος» ίσως είναι «ο ἐπὶ του στρατοῦ» Μυζάκης. Ο Πατριάρχης, γράφει, θέλοντας να χρησιμοποιήσει ηπιότερη γλώσσα ονομάζει το Δριμὺ κατ' ευφημισμό Γλυκὺ.⁵² Οι βαρείς χαρακτηρισμοὶ ὅμως που χρησιμοποιεῖ ο Αθανάσιος για το Δριμὺ στην επιστ. 81 (τον αποκαλεῖ θεοστυγῇ, θῆρα, λύκον, τολμητίαν, ἀναίσχυντον ψυχῇν, ἄθλιον, τραγέλαφον, ἀπαιδεντότατον, σπορέα φρικτῶν ζιζανίων, τον παρομοιάζει με τον Ιούδα κ.ά.), ενώ αντίθετα το Γλυκὺ τον αποκαλεῖ «εὐνουν δοῦλον κλαπέντα ἐκ ῥαθυμίας» και η ὅλη φρασολογία των δύο επιστολῶν σχετικά με τα δύο αυτά πρόσωπα καθιστοῦν την ταύτιση αυτή αδύνατη. Είναι αστήρικτη εξάλλου η άποψη ότι μέλη της οικογένειας των Δριμέων κατέφυγαν στην Ἑπείρο μετά την τύφλωση του Ιωάννη Δ' και ονομάστηκαν κατ' ευφημισμό Γλυκεῖς.⁵³ Και τα δυο ἐπίθετα είναι υπαρκτά στο Βυζάντιο, προήλθαν από παρωνύμια⁵⁴ και δεν είναι δυνατό ο Πατριάρχης να χρησιμοποιεῖ για το ίδιο πρόσωπο μια το ένα ὄνομα και μια το άλλο στα έγγραφα ανάλογα με την περίπτωση.

Αντίθετα ο Sevčenko και η Talbot θεωροῦν ότι ο εταίρος του Γλυκέος

51. V. Laurent, *Regestes* 1637.

52. V. Laurent, *Regestes* 1636 και 1637.

53. Έρα Βρανούση, *Έγγραφα Πάτμον. Ι. Αυτοκρατορικά*, Αθήναι 1980, σ. 96.

54. Π.χ. ο γνωστός από επικυρωμένο αντίγραφο χρυσόβουλλου λόγου του 1186 κριτής του βήλου Δημήτριος Δριμὺς: Έ. Βρανούση, *Έγγραφα Πάτμον* σ. 96, και από επιστ. του Μιχαήλ Χωνιάτη: Σπ. Λάμπρου, *Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτου τα σωζόμενα*, εν Αθήναις 1879/80, ανατ. Groningen 1968, I. 157-179 και II. 66, 81-84. Επίσης ο αυλικός Δριμὺς που επιχείρησε να φονεύσει το Νικηφόρο Βλεμμύδη. Βλ. Α. Μηλιαράκη, *Ιστορία του βασιλείου της Νικαίας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου (1204-1261)*, εν Αθήναις 1898, σ. 262. - Βλ. και Actes de Zoographou 21(1267) Λέων Δριμὺς στην Ιερισσό, MM. IV. 96(1274) Κωνσταντίνος Δρυμής, MM. IV.113(1281) και 131(1283) Κωνσταντίνος Δριμής στη Σμύρνη. Φιλοθέου Εγκώμιον Γρηγορίου Παλαμά, PG. 151, 568BC, Νικηφ. Γρηγοράς II.919.2: Γρηγόριος Δριμὺς ησυχαστής, δάσκαλος του Γρηγορίου Παλαμά. Το Γλυκὺς είναι επίσης συχνό. Βλ. και *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* Γλυκὺς και Δριμὺς. - Για τα βυζαντινά παρωνύμια βλ. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν βίος και πολιτισμός*, εν Αθήναις 1955, τ. Στ' σ. 484 και 485.

είναι ο Δριμύς, με βάση ορισμένες όχι όμως και ουσιαστικές ομοιότητες στη φρασεολογία.⁵⁵

Πιθανότερη όμως φαίνεται η άποψη που διατύπωσε τελευταία ο Καζνάν ότι ο Γλυκός δεν έχει καμία σχέση με τη συνωμοσία του Δριμέος. Επισημαίνει ότι η επιστ. 103 πρέπει να συνδυασθεί με την επιστ. 51, όπου κι εκεί ο Πατριάρχης και οι αρχιερείς παρακαλούν τον αυτοκράτορα να μη τιμωρήσει σκληρά «θεράποντας αγαθούς», οι οποίοι από απροσεξία άφησαν να διαφύγει ένας εχθρός του αυτοκράτορα από τη φυλακή.⁵⁶ Τον εχθρό αυτόν ο Πατριάρχης τον χαρακτηρίζει «ἀλάστορα πάντη καὶ ἄσεβῃ», ἄθεο. Και στις δυο επιστολές ο άνθρωπος αυτός χαρακτηρίζεται «ἄσεβής», χαρακτηρισμός των αλλοπίστων και μάλιστα των Τούρκων. Και στις δυο επιστολές τονίζεται ότι βεβήλωσε το ιερό βάπτισμα: επιστ. 51.25 «τὸν θεοστῆναι τοῦ θεοῦ λουτροῦ ἐκμυκτηριστὴν ἀναφανέντα» - επιστ. 103.27-28 «καὶ πρὸς τοσοῦτον ἐλάσαντα αὐθαδείας ὥς καὶ τῷ θεῷ λουτρῷ ἐμπαῖται ἀναιδευσάμενον». Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και στις δυο περιπτώσεις πρόκειται για τον εκχριστιανισθέντα Τούρκο Παξή, ο οποίος δραπέτευσε από τη φυλακή, όπως αναφέρει και ο τίτλος της επιστ. 51: «Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα συμπάθειαν ἐξαιτῶν τοῖς ἀπολύσασιν ἐξ εἰρκτῆς τὸν Παξή».⁵⁷ Ίσως μάλιστα πρόκειται για τον Τούρκο Κουτζιμπαξή που όπως αναφέρει ο Παχυμέρης είχε βαπτισθεί και τεθεί στην υπηρεσία του αυτοκράτορα. Ωστόσο όταν ανέλαβε μια πρεσβεία προς τους Αλανούς παρασπόνδησε και τάχθηκε με το μέρος τους. Δεν γνωρίζουμε όμως αν φυλακίστηκε.⁵⁸

Με βάση τα συμπεράσματα αυτά πρέπει να αναθεωρηθούν όσα γράφει σχετικά ο Laurent στα *Regestes* αριθ. 1635, 1636, 1637 και η Talbot στα σχόλια της επιστολής 103.

Στη συνωμοσία του Δριμέος ίσως είχε κάποια ανάμιξη και ο γνωστός φιλόλογος και γραμματικός Μανουήλ Μοσχόπουλος.⁵⁹

55. I. Sevčenko, «Imprisonment» 149. - A. Talbot, *Correspondence* σ. 131.

56. V. Laurent, *Regestes* 1644.

57. Βλ. A. Kazdan, «Two letters of Athanasius I, Patriarch of C/ple: An Attempt at Reinterpretation», *Charanis Studies*, New Brunswick 1981, σ. 79-81. - Για τον τίτλο παξής βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin 1958, II.170, A. Talbot, *Correspondence* σ. 361.

58. Παχυμ. II. 345-346, 574-75. Βλ. σχετικά V. Laurent, *Regestes* 1644, A. Talbot, *Correspondence* σ. 362, F. Dölger, *Reg.* 2244.

59. I. Sevčenko, «Imprisonment» 149, 150. - Για το Μανουήλ Μοσχόπουλο βλ. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München 1897, 546-548. - M. Treu, *Maximi monachi Planudis epistulae*, Breslau 1890, ανατ. Amstelodanum

Όπως φαίνεται από ορισμένες επιστολές που έγραψε από τη φυλακή,⁶⁰ ο λόγιος αυτός φυλακίστηκε γιατί είχε εμπλακεί σε κάποια συνωμοσία. Όπως ομολογεί ο ίδιος «φαύλοις πράγμασι καὶ αἰσχύνῃς ἀξίοις ἐμαντὸν ἔδωκα καὶ κατεδέξατο μὲν αὐτὰ ὁ νοῦς ἐκτραπόμενος τοῦ προσήκοντος, ὑπὸ ὕπνου δὲ τῷ νῷ κακῶς ἡ χεὶρ ἐπὶ τῷ καὶ γραφῇ ταῦτα δοῦναι». ⁶¹ Ὅτι ἐπρόκειτο για συνωμοσία στην οποία ὅπως ισχυρίζεται τον ἐμπλεξαν ἐξαιτίας της ἀπειρίας του, φαίνεται ἀπὸ την ἐπιστολή του πρὸς το μεγάλο λογοθέτη Κωνσταντῖνο Ἀκροπολίτη. ⁶² Ἐκεὶ ἀναφέρει ὅτι εἶχε δεσμευτεῖ με ὄρκο καὶ γι' αὐτό δεν ἀποκάλυψε την ὑπόθεση ὅταν ἀντιλήφθηκε ὅτι ὑπῆρχε δόλος σ' αὐτήν. ⁶³ Ἰσως ἀκριβῶς γι' αὐτό το λόγο, για τη μὴ ἀποκάλυψη της ὑπόθεσης, να ἐνοχοποιήθηκε περισσότερο. ⁶⁴

Στη δίκη που ἐγινε ἀπὸ τη σύνοδο με την προεδρία του αυτοκράτορα

1960, 208-212. - A. Turyn, *The Manuscript Tradition of the Tragedies of Aeschylus*, New York 1943, 104 σημ. 89. - Του ἰδίου, «The Sophocles Recension of Manuel Moschopoulos», *Transactions of the Amer. Phil. Assoc.* 80 (1949) 94-173. - R. Aubreton, *Démétrius Triclinius et les recensions médiévales de Sophocle*, Paris 1949, 17-18. - H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München 1978, II. 70-71. - C. N. Constantinidis, *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204 - ca. 1310)* [Cyprus Research Centre, Texts and Studies of the History of Cyprus, XI], Nicosia 1982, 103 κε. (στο ἐξῆς: *Education*).

60. Δύο ἀπὸ αὐτές τις ἐξέδωκε ο L. Levi, «Cincue lettere inedite di Emanuele Moscopulo (cod. Marc. cl. XI,15)», *Studi italiani di filologia classica* 10 (1902) 55-72 καὶ τρεῖς ο I. Sevdenko, «The Imprisonment of Manuel Moschopoulos in the year 1305 or 1306», *Speculum* 27 (1952) 133-157.

61. Μανουήλ Ὑπόσχους, Levi 59.13 κε.

62. Ἐπιστ. πρὸς το θεῖο του Νικηφόρο Μοσχόπουλο: Levi 63.2 κε. «ἀπ' ἀρχῆς ἐγὼ τὸν ἀπεράγμονα βίον εἰλόμην, ὥς οἱ συγγενόμενοι πάντες Ἰσασιν, καὶ με φιλοσοφίας ἔρως κατεῖχε δριμύς... ὅθεν ἔλαθε διαδύσα πονηρία φαύλου...», επιστ. «Τινὶ τῶν ἀρχόντων»: Sevdenko 142.22 «εἰτα ἐν περιστάσεσιν ἐξαπατηθέντα ὑπὸ πανούργων ἀνθρώπων», επιστ. πρὸς Νικηφόρο Μοσχόπουλο: Levi 63.15 «Ἐπεὶ ἄλλου πεπανουεργηκότος ἑάλῳ ἐγὼ...».

63. I. Sevdenko, 136.27 κε. «ἐξηπάτημαι ὀρκὸν θεῖναι». Για τον Κωνσταντῖνο Ἀκροπολίτη βλ. M. Treu, *Mazimi monachi Planudis epistulae* σ. 211, 248. - M. Treu, «Ein Kritiker des Timarion», *BZ* 1 (1892) 211, 248. - H. Deleaye, «Constantini Acropolitae hagiographi byzantini epistolarum manipulus», *Anal. Boll.* 51 (1933) 263-284. - H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, München 1959, 698-699. - Βιογραφικά καὶ κατάλογο των ἔργων του: D. M. Nicol, «Constantine Akropolites. A Prosopographical Note», *DOP* 19 (1965) 249-56.

64. Πβλ. επιστ. 81 Ἀθανασίου πρὸς τον αυτοκράτορα για την καταδίκη του Δριμέως «σὺν πᾶσι τοῖς ἀκριβῶς εἰδόσι τὸ φόνιον βούλευμα καὶ μὴ συνεύσασιν εἰς φανέρωσιν, ἐνδεσμοῦμεν ἀφορισμῶν».

αποδείχτηκε ότι δεν μετείχε εκούσια στη συνωμοσία.⁶⁵ Του επιβλήθηκε η ποινή της φυλάκισης που τη θεώρησε επεικική, «ἄτε παρὰ συμπαθεστάτου αυτοκράτορος κριθεῖσα καὶ μετρηθεῖσα».⁶⁶

Η υπόθεση για την οποία καταδικάστηκε ο Μανουήλ Μοσχόπουλος φαίνεται πως στρεφόταν εναντίον του αυτοκράτορα: Στις επιστολές του δι-εκτραγωδεῖ την κατάστασή του μέσα στη φυλακή. Παραπονείται ότι τον έχουν εγκαταλείψει όλοι, συγγενείς και φίλοι, γιατί φοβούνται να επισκεφθούν έναν άνθρωπο μισητό στον αυτοκράτορα.⁶⁷ Γράφοντας στο μοναχό Ιωσήφ

65. Επιστ. στο μεγάλο λογοθέτη Κωνσταντίνο Ακροπολίτη, I. Σεβτσενκο 138.37 κε.: «Πάσχω δέ οὐδ' ἂν κακουργάτατος ἔπαθε, καίτοι τοῦ εὐκλεοῦς αυτοκράτορος ἐτέρως προστάξαντος, ὁπνίκα συνόδου συγκεκροτημένης ἐν οὐδεμιᾷ τῶν φαύλων ἐκείνων ὑποθέσεων ἐμὲ ἔταξε». - Βλ. V. Laurent, *Regestes* 1628. - Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δίκης τον κατηγορήσε καὶ κάποιοι γέρος Καλαμηνός που κατὰ τὸ Μανουήλ ἤθελε νὰ οικειοποιηθεῖ τὰ βιβλία του θεοῦ του, του Νικηφόρου Μοσχόπουλου: επιστ. πρὸς τὸ θεοῦ του, Levi 63.13 κε. «δι' αὐτὸν ἐγὼ ἀπολοῦμαι, κληρονομίαν ὀνειροπολήσαντα τῶν βιβλίων τῶν σῶν, ἄνδρα βάρβαρον φιλοσόφου ἀρχιερέως». - επιστ. πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο Ακροπολίτη 138.7 «τὸ φαῦλον ἐκεῖνον γερόντιον καὶ δεινὸν πανουργῆσαι, ὁ βεβοημένος Καλαμηνός» καὶ επιστ. πρὸς τὸ Θεόδωρο Μετοχίτη, Σεβτσενκο 140.13. Ἐπειδὴ στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸ θεοῦ του ὁ Μανουήλ ἀναφέρει (Levi 62.21 κε.) «καὶ πᾶν ὅτι, δύνανται θρῶσι κακὸν τοὺς ὑποδεξαμένους· αὐτοὺς δ' ὅθι φύτει πρόσεστι τοιούτῳ τῷ καταλειμμένῳ ἐνταῦθα πρᾶσβύτη... Τούτου δ' αἷτιον δὲ ἂν σοὶ προσέλθῃ πάντας ὁμοῦς ὑποδέχῃ ἀταλειώτας, Κυπρίους, <ἤ> εἰ τι ἕτερον ὄνομα φαῦλον. Ὡν ἀπάντων ὁ παρὼν οὐτοσί κληρονόμος...» δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ γέρος αὐτός ἦταν Κύπριος (Σεβτσενκο 134). Πιθανόν τὸ Κύπριος ἐδῶ νὰ χρησιμοποιεῖται παροιμιακὰ καὶ σημαίνει τὸν φάυλο. Βλ. Diogen. V. 86: A. La. Leutsch - F. G. Schneidewin, *Corpus Paroemiographorum Graecorum* I, Gottingae 1889, ἀναστ. ἀνατ. Hildesheim 1965, I.266 Κύπριος βοῦς. Βλ. καὶ Ησύχιος, βοῦς Κύπριος· κοπροφάγος, εἰκαῖος, ἀκάθαρτος. Πβλ. καὶ σημερινή παροιμία: Αὐτός εἶναι Κύπριος (κυπριώτικο γαϊδούρι) = ἀναίσθητος.

66. Μανουήλ Ὑπόσχεσις Levi 59.16 κε. «εἰτ' ἐπηκολούθησεν ἡ δίκη καὶ ἡ κάθαρσις, οὐ σφόδρα μὲν σκληρὰ καὶ τὴν δύναμιν υπερβαίνουσαν, ἄτε παρὰ συμπαθεστάτου αυτοκράτορος κριθεῖσα καὶ μετρηθεῖσα». - Επιστ. πρὸς τὸ θεοῦ του, Levi 63.15 κε. «εἰτ' αὐθις... τὸ πρᾶγμα ἐξετάζεται εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ καὶ συμπαθεστάτῳ τὴν δίκην δικάζοντι... καὶ με συγγνώμης ἡξίωσεν». Για τὸ αυτοκρατορικό δικαστήριο (βασιλικὸν σέκρετον) βλ. P. Lemerle, «Recherches sur les institutions judiciaires à l'époque des Paléologues. I. Le tribunal imperial», *Annuaire de l'Inst. de Philol. et d'Hist. Orientales et Slaves* IX. Melanges H. Gregoire I, Bruxelles 1949 (=Variorum Reprints, London 1978, XI) 371. - Για τὴ φιλανθρωπία τοῦ Ανδρόνικου Β' βλ. H. Hunger, «Zur Humanität Kaiser Andronikos II», *Zbornik Radova Vizant. Instituta* 8,1 (Mélanges G. Ostrogorsky) 149-152.

67. Επιστ. πρὸς τὸ μεγάλο λογοθέτη Κ. Ακροπολίτη, Σεβτσενκο 138.50-51: «ἐμοὶ δὲ συμβαίνει τῶν κατὰ γένος προσηκόντων ἀπάντων ἐρήμῳ εἶναι· εἰ τις ἦν φίλος, δεδοικέναι φησὶν ὁρᾶν ἄνθρωπον ἀπηχθῆμένον τῷ βασιλεῖ...», 140: «εἰτ' ἐγὼ ἀπτόλλμαι γυνὸς καὶ ἐν ἐρημίᾳ τοῦ προστησομένου παντός».

το Φιλόσοφο,⁶⁸ εκφράζει την επιθυμία να βρισκόταν κοντά του, παραδέχεται όμως πως αυτό είναι αδύνατο χωρίς την άδεια του αυτοκράτορα «άμαρτόντα μεγάλα τοιούτων έπιτυχείν».⁶⁹ Η φυλάκιση του Μανουήλ έγινε χειμώνα, και ο ίδιος διαμαρτύρεται για την έλλειψη ενδυμάτων στη φυλακή, το κρύο και την πείνα.⁷⁰

Ιδιαίτερα σημαντική για το θέμα μας είναι η χρονολόγηση των επιστολών που έγραψε ο Μανουήλ από τη φυλακή και μιας εγγυητικής επιστολής προς τον αυτοκράτορα για την υπόθεση του μαθητή του Ματαραγγίδη,⁷¹ ο οποίος αρνούταν να δώσει όρκο πίστεως στον αυτοκράτορα. Σ' αυτήν ο Μανουήλ αφού κάνει μία εισαγωγή για τη διάκριση και τη σημασία του πολιτικού και του βασιλικού όρκου, εγγυάται ότι ο Ματαραγγίδης δεν πρόκειται να φύγει από την Κωνσταντινούπολη χωρίς την άδεια του αυτοκράτορα.⁷²

Ο Svoronos χρονολογεί την επιστολή για το Ματαραγγίδη στο 1321, οπότε έχουμε μία μεταβολή στον όρκο που την επέβαλε ο Ανδρόνικος Β'. Ενώ δηλ. από την εποχή του Μιχαήλ Η' έδιναν όρκο πίστεως στον αυτοκράτορα και τον συναυτοκράτορα, μετά το θάνατο του Μιχαήλ Θ' (1320) ο Ανδρόνικος Β' όρισε να δίνουν όρκο πίστεως μόνο προς τον αυτοκράτορα, αποκλείοντας έτσι από τον όρκο τον εγγονό του Ανδρόνικο Γ'.⁷³ Ο Ματαραγγί-

68. Για τον Ιωσήφ το Φιλόσοφο βλ. M. Treu, «Der philosoph Joseph», *BZ.* 8 (1899) 50-52. - R. Guiland, *La correspondance de Nicéphore Grégoras*, 1927, 338-42. - H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur* 688. - I. Sevcenko 152 σημ. 24. - D. M. Nicol, «The Byzantine Church and Hellenic Learning in the Fourteenth Century», *Studies in Church History*, V. ed. G. J. Cuming, Leiden 1969, 35-36 (=Variorum Reprints, London 1972, XII). - C. N. Constantinidis, *Education* 108-109.

69. Levi 63-64. - Υπόσχεται προς τον βασιλέα, Levi 59.22 «ἀ τότε ἐξήμαρτον βδε-λνρὰ καταλαμβάνει γὰρ φαῦλα... καὶ ἀσφάλειαν δίδωμι σὺν θεῷ μὴ διαπράξεσθαι τοιοῦτό τι εἰς τὸ ἐξῆς».

70. Επιστ. προς το λογοθέτη του γενικού Θεόδωρο Μετοχίτη, I. Sevcenko 140.22 κε. «οὐ δὴ με τοῦ χειμῶνος ἀκμάζοντος καὶ τῆς ὑγρᾶς φύσεως πηγνυμένης τῇ ἐπικρατείᾳ τοῦ ψύχους περιέδυσάν τε πρᾶγμα ποιῶντες ἔξω τῆς τοῦ βασιλέως ψυχῆς καὶ γνώμης». - Επιστ. προς τον Κων/νο Ακροπολίτη, Sevcenko 138.11 και 29 κε. «λιμός ἐμέ καὶ ἀρρωστία καὶ γύμνωσις πολιορκουσίην». Φαίνεται πως είχε δημευτεί ο ρουχισμός του, γιατί διαμαρτύρεται για τὴ γύμνια του και παρακαλεῖ να του επιστραφούν τα ενδύματά του, όπως είχε αποφασίσει ο αυτοκράτορας: επιστ. προς τον Κων/νο Ακροπολίτη, Sevcenko 138.6: «καὶ ὁπότε προσέταξεν ἀποδοθῆναι ἐμοὶ τὰ ἐνδύματα».

71. Levi 67.12 κε.: «ὁ δὲ Ματαραγγίδης οὗτος εὐεργέτην μὲν ἐμέ καλεῖ καὶ διδάσκαλον καὶ μεγάλα ὁμολογεῖ παρ' ἐμοῦ ὠφελεῖσθαι» και 67.25.

72. Εκδόθηκε από τον Levi 64 κε. Το δοκίμιο του Μανουήλ για τον όρκο το θεωρώ σαν εκτενές σχεδιάσμα για τον πρόλογο της επιστολής όπως και τα επόμενα τρία σχεδίσματα.

73. Νικηφ. Γρηγοράς I.295.16 κε., Ιω. Καντακ. I.17 «ἄριστο τοὺς ὀμνύοντας πρὸς

δης ίσως ήταν οπαδός του Ανδρόνικου Β' και αρνήθηκε να συμμορφωθεί.⁷⁴ Την άποψη αυτή τη στηρίζει ο Svoronos στο γεγονός ότι ο Μανουήλ θα έπρεπε να είχε κάποια ηλικία για να έχει μαθητή του το Ματαραγγίδη, ενώ στην επιστολή προς το θείο του που τη γράφει από τη φυλακή φαίνεται πως είναι νέος α:όμη.⁷⁵

Την επιστολή για την υπόθεση του Ματαραγγίδη πρέπει να την έγραψε ο Μανουήλ Μοσχόπουλος πριν φυλακισθεί και για λόγους ψυχολογικούς —δε θα εγγυώνταν εφόσον γνώριζε τα δεινά της φυλακής—,⁷⁶ αλλά κυρίως για λόγους φερεγγυότητας. Δεν γνωρίζουμε βέβαια την ηλικία του γύρω στο 1305, πρέπει να λάβουμε όμως υπόψη ότι είχε μαθητές και πριν από τη χρονολογία αυτή, όπως μαρτυρεί ο δάσκαλός του Μάξιμος Πλανούδης († περίπου 1305) σ' επιστολή προς το θείο του Μανουήλ, το Νικηφόρο Μοσχόπουλο: «Ο σός άνεπιός φοιτᾷ μὲν προθύμως, διδάσκει δὲ προθυμότερον».⁷⁷ Είναι γνωστό εξάλλου ότι οι εξέχοντες μαθητές ενός δάσκαλου, οι έκκριτοι, δίδασκαν κι αυτοί τους άλλους μαθητές.⁷⁸

Βρισκόταν σε ώριμη ηλικία (μεταξύ 30-40 χρονών), εφόσον είχε ήδη συγγράψει τη «Διάλεξη πρὸς Λατίνους» —ο Beck τη χρονολογεί στα χρόνια του Ιωάννη ΙΑ' του Βέκκου (1275-1282)—⁷⁹ εναντίον της οποίας έγραψε

μόνον τὸν πρεσβύτερον Ἀνδρόνικον ποιεῖσθαι τοὺς ὄρκους... τὸ τοῦ νέου βασιλέως ὄνομα Ἀνδρονίκου παντάσῃς ἐκβαλόντας». Πβλ. N. Svoronos, «Le serment de fidelité à l'empereur byzantin et sa signification constitutionnelle», *REB* 9 (1951) 132-133 (=Variorum Reprints, London 1973, VI) (στο εξής: Serment).

74. Svoronos, Serment 130.

75. Levi 61.22: «οἱ δ' εὐθὺς ἀπειρίαν ἐμοῦ καὶ δειλίαν κατέγνωσαν, καὶ Ἄγε δὴ ἔφασαν· ἡμεῖς οἱ πολλοῖς περιτυχόντες τῷ βίῳ καὶ ἐμπειρίαν τῷ χρόνῳ».

76. I. Sevcenko, Imprisonment 148.

77. M. Treu, *Maximi monachi Planudis epistulae*, Breslau 1890, ανατ. Amsterdam 1960, σ. 34.32 κε. - Την επιστολή αυτή του Μάξιμου Πλανούδη τη χρονολογούν γύρω στο 1290, οπότε και τοποθετείται η έναρξη της διδασκαλικής δραστηριότητας του Μανουήλ. Βλ. C. N. Constantinidis, *Education* 104-105.

78. F. Fuchs, *Die höheren Schulen von Konstantinopel*, Stuttgart 1926, ανατ. Amsterdam 1964, σ. 60. - P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance des origines au Xe siècle*, Paris 1971, 258-9. - R. Browning, «The Correspondence of a Tenth-century Byzantine Scholar», *Byzantion* 24 (1954) 436, όπου ο λόγος για την εγκύκλιο παιδεία και τους «έκκριτους» μαθητές. - P. Speck, *Die kaiserliche Universität von Konstantinopel* [Byzantinisches Archiv H. 14], München 1974, 29 κε., 33 σημ. 22.

79. H.-G. Beck, *Kirche* 680-1. O A. Turyn, *The Manuscript Tradition in the Tragedies of Aeschylus*, N. York 1943, ανατ. Hildesheim 1967, 104-105, κάνοντας λόγο για το Δημήτριο Τρικλίνιο τον οποίο θεωρεί νεώτερο από το Θωμά Μάγιστρο και το Μανουήλ Μοσχόπουλο, υποθέτει ότι ο Μανουήλ θα πρέπει να γεννήθηκε γύρω στο

ο αρχιδιάκονος Γεώργιος Μετοχίτης,⁸⁰ ο οποίος μάλιστα γράφει για το Μανουήλ: «τοῦ τε περὶ οὗ νῦν οἱ λόγοι καὶ ἐτέρων περιφανεστέρου παντοίοις λογικοῖς μαθήμασι καὶ παιδεύμασιν, ἅτινα συγγράμματα παρ' ἐλπίδα ἀνὰ χειρὸς λαβεῖν ἡδυνήθημεν».⁸¹ Ο Γεώργιος Μετοχίτης γέρασε στις φυλακές⁸² και το 1307/8 ήταν ακόμη στη φυλακή.⁸³

Στην ίδια επιστολή για το Ματαραγγίδη ο Μανουήλ αναφέρει ότι εγγυητής ήταν και ο πρόεδρος (=μητροπολίτης) Δυρραχίου.⁸⁴ Στη «νεαρά» του Αθανασίου που χρονολογείται στον Οκτώβριο του 1304 υπογράφουν και οι ὑποψήφιοι, οι εκλεγμένοι δηλ. αρχιερείς, Δυρραχίου και Λοπαδίου.⁸⁵ Επομένως ο Μανουήλ πρέπει να έγραψε την επιστολή ή πριν από το 1304, όσο ζούσε ακόμη ο γηραιός μητροπολίτης Νικήτας ή μετά τον Οκτώβριο του

1265. - Πβλ. I. Sevdenko, Imprisonment 150 σημ. 1. - Συζήτηση για τη χρονολόγηση των έργων του Μανουήλ Μοσχόπουλου βλ. J. J. Keaney, «Moschopulea», *BZ.* 64 (1971) 313-319.

80. «Ἀντίρρησης τῶν ὧν συνεγράφατο Μανουήλ ὁ τοῦ Κρήτης ἀνεμίδης» *PG.* 141. 1307 κε.

81. *PG.* 141. 1404D.

82. *PG.* 141.1404 «κλῆρος ἡμῖν τὸ διόλου ἐγκλεισμένους εἶναι...», 1405A «Καὶ ταῦτα ἡμῖν ἐκ τε τοῦ γήρως καὶ τῶν ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτεσιν ἀλληλοδιαδόχων καθέλξεων». Πβλ. M. Treu, *Maximi Planudis* 211 κε.

83. Παχυμ. II.636 «καὶ ὁ φυλακίτης Μελιτηνιώτης θηήσκει... μόνος δὲ τῇ φυλακῇ ὁ Μετοχίτης ἐγκαταλέλειπτο, μηδὲν καὶ αὐτὸς ἐνδιδοὺς ἔτι ὧν ἐξ ἀρχῆς ἐξείχετο».

84. Πρόεδρος ονομαζόταν ο μητροπολίτης μιας έδρας ή ο αρχιερέας που εκτελούσε χρέη τοποτηρητή όταν ήταν κενός ο μητροπολιτικός θρόνος ή εκείνος που είχε «κατ' επίδοσιν» μία επισκοπή ή μητρόπολη. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις ο πρόεδρος είχε τα ίδια δικαιώματα με το μητροπολίτη ή τον επίσκοπο της έδρας, μόνο που δεν επιτρεπόταν να καθήσει στο σύνθρονο. Βλ. π.χ. συνοδικά έγγραφα του 1316: H. Hunger - O. Kresten, *Register I* αρ. 32.32-38 και 33.27-38 και J. Salaville, «Le titre ecclésiastique de proèdros dans les documents byzantins», *Echos d'Orient* 29 (1930) 416-436, κυρίως 424. - Ηλ. Αλεξανδρίδου, «Πρόεδρος τον τόπον επέχων», *Ορθοδοξία* 2 (1927-28) 198-202, 254-259, 284-288, 341-344, 478-479. - N. B. Tomadakis, «I titoli 'vescovo, arcivescovo e proedro' della chiesa apostolica cretese nei testi agiografici», *Or. Chr. Per.* 21 (1955) 321-326 και στα ελληνικά *Απόστολος Τίτος* 1 (1962) 205-209. - Γενικότερα για τον τίτλο του *προέδρου* βλ. Ch. Diehl, «De la signification du titre de 'proèdre' à Byzance», *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger*, Paris 1924, 105-117. - Δυστυχώς ο Μανουήλ δεν κατονομάζει το μητροπολίτη Δυρραχίου. Έτσι η σειρά των μητροπολιτών Δυρραχίου παραμένει: Νικήτας από το 1261 (Παχυμ. I.126) - terminus post quem 1297 (Παχυμ. II.246, 248 - V. Laurent, *Regestes* 1569), ανώνυμος από τον Οκτώβριο του 1304 ως το 1315 και Γρηγόριος 1315-1327. Πβλ. R. P. F. Michael le Quien, *Oriens Christianus in quatuor patriarchatus digestus*, Paris 1740, ανατ. Graz 1958, B' 240-247.

85. *JGR.* I. 534. - V. Laurent, *Regestes* 1607.

1304. Το θέρος του 1305 αναφέρει ο Παχυμέρης ότι ο Ανδρόνικος Β' απαιτούσε τον όρκο πίστewς απ' όλους μέσα στην Κωνσταντινούπολη.⁸⁶ Πιθανόν το θέρος του 1305 να χρονολογείται η υπόθεση του Ματαραγγίδη.⁸⁷

Για τη χρονολόγηση των επιστολών που έγραψε από τη φυλακή διαθέτουμε τα εξής στοιχεία:

Στην επιστολή του προς το θείο του Νικηφόρο Μοσχόπουλο, μητροπολίτη Κρήτης, εξιστορεί ο Μανουήλ πώς θέλησε να φύγει από την Κωνσταντινούπολη. Αρχικά θέλησε να πάει στη Λέσβο, ίσως ύστερα από πρόσκληση του θείου του, που είχε στο διάστημα εκείνο «κατ' επίδοσιν» τη μητρόπολη Μήθυμνας.⁸⁸ Δεν το επιχείρησε όμως γιατί ήταν φθινόπωρο και επικρατούσε τρικυμία στη θάλασσα. Προσπάθειά του να φύγει μαζί με τα βιβλία του θείου του για τον Άθω ναυάγησε, γιατί οι Καταλανοί⁸⁹ ήλεγχαν τη θαλάσσια και τη χερσαία οδό προς τη Θεσσαλία.⁹⁰ Έτσι παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη και μπλέχτηκε στην υπόθεση για την οποία φυλακίστηκε.

Ο Svoronos χρονολογεί τις επιστολές μετά το 1309, οπότε γνωρίζουμε ότι οι Καταλανοί εισέβαλαν στη Θεσσαλία,⁹¹ και πριν από το 1316, οπότε ο Νικηφόρος Μοσχόπουλος παύει να είναι μητροπολίτης Κρήτης.⁹² Όπως

86. Παχυμ. Π.548.4 κε. «στρατιωτικὰς εἰσῆγε δυνάμεις... τοὺς συνειλεγμένους ἐπέταττε χεῖρας ἐπιτιθέντας τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ὁμνῶν ἢ μὴν πίστιν φυλάττειν εἰς βασιλεῖς, πάντα δὲ διχονοίας τρόπον καὶ στάσεως μὴτ' αὐτοὺς ἐνεργεῖν, καὶ τοῖς ἄλλοις, εἴ που θορυβοῖεν, δυσὴν, δ λέγεται, χερσὶν ἀντωθεῖν. Καί γε ἀνὰ τὴν πόλιν πᾶσαν... εἶδες ἂν παρεχόμενους βασιλικούς, καὶ τοὺς παρευρισκομένους ὁμνῶντας».

87. Πβλ. I. Sevčenko, Imprisonment 148.

88. Levi 60.24 κε. «ἀνάγκην ἡμῖν προσῆγον ἐπὶ Λέσβου ἀφίξεσθαι αἱ καταπεμφθεῖσαι ἐκεῖναι ἱερὰὶ συλλαβαί». Συλλαβαί = επιστολές βλ. Liddel - Scott - Jones. - Για τις κατ' επίδοσιν επισκοπές βλ. J. Salaville, «Le titre ecclésiastique de proédro», σ. 423-4. - Sp. Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley - Los Angeles - London 1971, 289 κε.

89. Τους ονομάζει Σικελιώτας και Ιταλούς. Βλ. παρακάτω σημ. 117.

90. Levi 60.31 κε. «ἀδεογμένον δὲ πάλαι ἀπέναι πρὸς Ἄθω... διεννοούμεθα τὴν ἐπὶ Θετταλίας ἀποτολήσιν». Καὶ ἡ Εἰρήνη ἡ Μομφερρατική, σύζυγος τοῦ Ανδρόνικου Β', που ἔμενε στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸ 1303, προσπάθησε νὰ ἔλθει στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ φθινόπωρο τοῦ 1305, ἀναγκάστηκε ὅμως νὰ ἐπιστρέψει στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπως τῆς μῆνυσε ὁ αὐτοκράτορας, γιατί ἦταν ἐπικίνδυνον τὸ ταξίδι ἐξαιτίας τῶν Καταλανῶν: Παχυμ. Π.586.18 - 587.3. - Πβλ. I. Sevčenko, Imprisonment 154 σημ. 70α. - H. Constantinidi-Bibicou, «Yolande de Montferrat, impératrice de Byzance», *L'Hellenisme Contemporain* 4,6 (1950) 425-442 κυρίως σ. 440 (χρονολογεῖ στὸ 1307).

91. N. Svoronos, Serment 130 σημ. 2.

92. H. Hunger - O. Kresten, *Register* 135.12 κε. = MM. I. 52 καὶ 53: «προσδρεῖοντος τηρικαῦτα τοῦ χρηματίσαντος Κρήτης... παρὰ τοῦ χρηματίσαντος Κρήτης».

όμως παρατήρησε ο Sevdchenko, Θεσσαλία την εποχή αυτή ονομάζεται συνήθως η περιοχή της Θεσσαλονίκης⁹³ και ο χώρος που ήλεγχαν οι Καταλανοί σύμφωνα με την περιγραφή του Μανουήλ Μοσχόπουλου πρέπει να είναι η περιοχή ανάμεσα στην Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη. Πρέπει επομένως να χρονολογηθούν τα γεγονότα που περιγράφει στο διάστημα 1303-1305. Εφόσον μάλιστα απευθύνει επιστολή και προς τον μεγάλο λογοθέτη Θεόδωρο Μετοχίτη, ο οποίος βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη το 1303-1305, πρέπει οι επιστολές από τη φυλακή να γράφτηκαν το 1305/6, μετά την επιστροφή του Μετοχίτη στην Πόλη.⁹⁴

Ο θείος του Μανουήλ, ο Νικηφόρος Μοσχόπουλος, ήταν μητροπολίτης Κρήτης από το 1282/3,⁹⁵ δεν έμενε όμως στην έδρα του, γιατί το νησί το κατείχαν οι Βενετοί.⁹⁶ Γι' αυτό το λόγο του είχε ανατεθεί η διοίκηση της μη-

93. I. Sevdchenko, *Imprisonment* 153 σημ. 57 με τη σχετική βιβλιογραφία. Πβλ. επίσης ποίημα του Θεόδωρου Μετοχίτη για την παραμονή του στη Θεσσαλονίκη κοντά στην αυτοκράτειρα Ειρήνη τη Μομφερρατική μεταξύ 1303-1305: «αὐτὰρ... / ἰκέμεν ἐς τὰ κατὰ δύσιν ἀρχῆς τῆς βασιλῆος, / πραγμάτων ἔνεκ' ἐς τὰ 'πὶ Θετταλῶν βελτίστῳ», έκδ. I. Sevdchenko, *Études sur la polémique entre Théodore Metochite et Nicephore Choumpos*, Brussels 1962, σ. 274. - Ποίημα προς τον Ἅγιο Δημήτριο, έκδ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Ιωάννης Σταυράκιος και Δημήτριος Βεάσκος», *Viz. Vrem.* 13 (1906) 494: «ὑπερβαλλόντως δὲ τῇ πατρὶς σου / γῇ τῇ τῶν Θετταλῶν προκαθεζομένη / καὶ ὑπὸ σοῦ περιφρουρουμένη...». - Ιω. Απόκαυκου επιστ., έκδ. Vasilievskij, «Epirotica 4», *Viz. Vr.* 3 (1896) 247.35: «Θεσσαλονίκη... πόλις Θετταλίας κολωνία» κ.ά.

94. I. Sevdchenko, *Imprisonment* 147.

95. Υπογράφει στη Σύνοδο των Βλαχερνών του 1285: V. Laurent, «Les signataires du second concile des Blachernes», *EO.* 26 (1927) 129-149. - Για το Νικηφόρο Μοσχόπουλο βλ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Νικηφόρος Μοσχόπουλος», *BZ.* 12 (1903) 215-223. - M. Treu, *Mazimi monachi Planudis epistulae* 208-212. - Κ. Ἀμαντος, «Ἄγνων στον αφιέρωμα του Νικηφόρου Κρήτης εις μονήν της Φωκαίας (1303)», *Μικρασιατικά Χρονικά* 2 (1959) 49-54. - Μ. Ι. Μανουσάκας, «Νικηφόρου Μοσχόπουλου επιγράμματα σε χειρόγραφα της βιβλιοθήκης του», *Ελληνικά* 15 (1957) 232-246. - Μ. Ι. Μανουσάκας, «Η χρονολογία της κτητορικής επιγραφής του Αγ. Δημητρίου του Μυστρά», *Δελτίον της Χριστιαν. Αρχαιολ. Εταιρ.* Δ', I (1959) 72-79. - R. J. H. Jenkins - C. Mango, «A Synodicon of Antioch and Lacedaemonia», *DOP.* 15 (1961) 225-242 κυρίως 241-2. - V. Laurent, «La liste episcopale du synodicon de la metropole de Lacédémone», *REB* 19 (1961) 208-226. - N. B. Τωμαδάκης, «Ορθόδοξοι αρχιερείς εν Κρήτη επί Ενετοκρατίας», *Ορθοδοξία* 27 (1952) 63-75, κυρίως 68-69. - A. Turyn, *Dated Greek Manuscripts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries in the Libraries of Italy*, Urbana - Chicago - London 1972, 61-63, 113 κ. - A. Talbot, *Correspondence* σ. 338-9. - C. N. Constantinidis, *Education* 104 σημ. 91.

96. Το 1296 μετείχε στην προσβεία προς τους Βενετούς: Παχυμ. II. 241.16 κ. «Ὁ δ' ἦν ὁ Κρήτης Νικηφόρος... καί... ὡς οἰκεῖον δῆθεν ἀρχιερέα ἐμὲλλον βλέπειν Βενετικοί· Κρήτη γὰρ ὑπὸ τούτοις ἦν, ἥς ἐκεῖνος ἀρχιερεὺς ἐπικειμήρυκτο, εἰ καὶ πόρρω διῆγε

τρόπολης Λακεδαιμόνος ήδη πριν από το 1289⁹⁷ και σαν ενίσχυση οικονομική, «κατ' ἐπίδοσιν», η μητρόπολη Μήθυμνας στη Λέσβο. Μαρτυρείται η παρουσία του στην Κωνσταντινούπολη τέλη 1302-αρχές 1303, οπότε επισκέφθηκε τον Πατριάρχη Ιωάννη ΙΒ' Κοσμά στη Μονή Παμμακαριστού ύστερα από εντολή της συνόδου,⁹⁸ τον Οκτώβριο του 1304, όταν υπέγραψε μαζί με άλλους αρχιερείς τη «νεαρά» του Πατριάρχη Αθανασίου.⁹⁹ Φαίνεται πως στο διάστημα μεταξύ 1303-1305 έφυγε από την Κωνσταντινούπολη —μήπως πήγε στη Λέσβο και από κει κάλεσε τον ανεψιό του;— και επανήλθε χωρίς να ενημερώσει προηγουμένως τον Πατριάρχη όπως όφειλε.¹⁰⁰ Το 1305 αποφασίζει να επιστρέψει στην έδρα του, τη μητρόπολη Λακεδαιμόνος, ύστερα φαίνεται από την έντονη πολεμική του Αθανασίου εναντίον των μητροπολιτών που παρέμεναν στην Κωνσταντινούπολη.¹⁰¹ Ο Πατριάρχης γνωστοποιεί στο Νικηφόρο απόφαση του αυτοκράτορα να του δοθεί «κατ' ἐπίδοσιν» μια επισκοπή της μητρόπολης Μονεμβασίας με έσοδα 200 χρυσά νομίσματα το χρόνο. Η μητρόπολη Μήθυμνας δινόταν «κατ' ἐπίδοσιν» στο μητροπολίτη Σάρδεων.¹⁰²

Ο Μανουήλ γράφει στο θείο του από τη φυλακή μετά την καταδίκη του και μετά την αναχώρηση του Νικηφόρου. Τον παρακαλεί να μεσολαβήσει

ταύτης διὰ τὴν τῶν Ἱταλῶν ἐπικράτειαν».

97. Όπως απέδειξε ο Μ. Μανουσάκας, «Νικηφόρου επιγράμματα...», *Ελληνικά* 15 (1957) 238, απορρίπτοντας έτσι την καλίστερη άποψη που είχε διατυπώσει ο Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Νικηφόρος Μοσχόπουλος», *BZ* 12 (1903) 219 ότι το 1304 έγινε πρόεδρος Λακεδαιμόνος. - Βλ. και V. Laurent, «La liste episcopale du synodicon de la métropole de Lacédémone», *REB* 19 (1961) 212 και *Regestes* 1625, 1626.

98. Παχυμ. II. 349. - V. Laurent, *Regestes* 1585.

99. *JGR* I. 533-536. - V. Laurent, *Regestes* 1627, Chronologie.

100. Επιστ. 28.13 κε. του Πατριάρχη Αθανασίου προς τον αυτοκράτορα: «ἤλθε γὰρ ὁ Κρήτης· κἀν ἦν δὲ συνήθεια, καὶ ἀπεστέλλομεν ἐκκλησιαστικὸν καὶ εἰσῆγε τὸν ἐρχόμενον. Νῦν δὲ ἀφήκαν καὶ τοῦτο καὶ χωρὶς ὑπομνήσεως εἰσέρχονται». - Έπρεπε να ενημερώνονται προηγουμένως ο αυτοκράτορας και ο Πατριάρχης για την άφιξη πολιτικών ή εκκλησιαστικών αξιωματούχων αντίστοιχα στην Κωνσταντινούπολη, για να χορηγήσουν τη σχετική έγκριση: Βασιλικά III.I.15 - Νομοκάνων τίτλ. VIII κεφ. 2 = K. Ράλλη - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*, Αθήναις 1852, τ. Α, 149-153. Πβλ. A. Talbot, *Correspondence* σ. 339.

101. Βλ. επιστ. 24.23 «[ου] δυνατόν ἐπὶ πλέον τὴν τῶν ἀρχιερέων ἐνταῦθα διατριβὴν ὑποφέρειν» και επιστ. 25, 28, 30, 31, 32. - Παχυμ. II. 518, 616: «ἀρχιερεῖς δὲ οἱ μὲν ἀπεδήμουν καὶ τοὺς ἐπιδημοῦντας ἀποδημεῖν κατηγάγκαζε». Πβλ. N. Bănescu, «Le patriarche Athanase Ier», σ. 34.

102. Έκδ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Νικηφόρος Μοσχόπουλος», *BZ* 12 (1903) 217-219. - V. Laurent, *Regestes* 1627 (1305).

στους αρχιερείς της συνόδου για την υπόθεσή του.¹⁰³

Από τα στοιχεία που παραθέσαμε και από το γεγονός ότι δε μαρτυρείται συγκεκριμένα καμία άλλη συνωμοσία στην Κωνσταντινούπολη την περίοδο αυτή, από το φθινόπωρο του 1304 ως το χειμώνα του 1305/6,¹⁰⁴ πιθανόν ο Μανουήλ Μοσχόπουλος να είχε εμπλακεί στη συνωμοσία του Ιωάννη Δριμέως, χωρίς όμως να παίζει κάποιο σημαντικό ρόλο σ' αυτήν. Οπωσδήποτε όμως η περιπέτειά του αυτή θα είχε επιπτώσεις στην περαιτέρω δραστηριότητά του.¹⁰⁵

4. Ο αντιδυναστικός χαρακτήρας που πήρε η συνωμοσία του Δριμέως κατέστησε ύποπτους και τους Αρσενιάτες, οι οποίοι εμφανίζονταν πάντα ως οπαδοί της οικογένειας των Λασκαριδών¹⁰⁶ και είχαν δημιουργήσει και παλιότερα ζητήματα στον Ανδρόνικο.¹⁰⁷ Εξακολουθούσαν να έχουν ισχύ και μέσα στην Κωνσταντινούπολη αλλά κυρίως ανάμεσα στους πληθυσμούς της Ανατολής. Ο αυτοκράτορας είχε καταβάλει κάθε προσπάθεια για τη συμφιλίωση με τους Αρσενιάτες, για να αποκαταστήσει την ειρήνη στην Εκκλησία και το Κράτος.¹⁰⁸ Είχε έλθει σε συμφωνία με το μετριοπαθή αρχηγό τους τον Υάκινθο και τους παραχώρησε τη Μονή Μωσηλέ στην Κωνσταντινούπολη.¹⁰⁹ Το Σεπτέμβριο του 1304 μάλιστα οι Αρσενιάτες είχαν υποσχεθεί

103. Levi 63.26: «Εἰ μὲν οὖν ὑπὲρ ἐμοῦ γένοιτό τι πρὸς τοὺς ἐνταῦθα ἀρχιερεῖς παρὰ τῆς ἱερᾶς σου ψυχῆς, τῆς προνοίας ἂν εἶη, εἰ δὲ μὴ, τοῦτο αὐθις αὐτῆς».

104. Η βασιλεία του Ανδρόνικου Β' συχνά ταράχτηκε από στάσεις και συνωμοσίες πριν και μετά το 1305: Το 1295/6 η στάση του Αλέξιου Φιλανθρωπηνού, το 1304 η συνωμοσία του Νεστόγγου Δούκα: Παχυμ. II.341, επιστ. Αθανασίου 60 σ. 369, το 1307-10 η συνωμοσία του Ιωάννη Μονομάχου, του Κωνσταντίνου Δούκα Λιμπιδάρη με τον Charles de Valois. Βλ. σχετικά Α. Laiou, *Constantinople* 212 κε. και Appendix II. 341-3. - Η. Constantinidi-Bibicou, Yolande de Montferrat 437 κε.

105. Βλ. J. J. Keaney, «Notes on Moschopoulos and Aristophanes Scholia», *Mnemosyne*, S. IV 25 (1972) 128. - C. N. Constantinidis, *Education* 105.

106. Βλ. Ι. Συκουτρή, «Περὶ τοῦ σχίσματος τῶν Αρσενιατῶν», *Ελληνικά* 2 (1929) 292. - Πβλ. και συμμετοχή τους στη στάση του Αλέξιου Φιλανθρωπηνού το 1295: Παχυμ. II. 214, 229. - V. Laurent, *Crises* 243. - P. Schreiner, *Kleinchroniken* II.214-7.

107. Βλ. σχετικά V. Laurent, *Crises* σ. 243, 244.

108. Παχυμ. II.59 κε., 81-84, 134 κε. - V. Laurent, *Crises* 251. - Η ειρήνευση και η πλήρης συμφιλίωση με τους Αρσενιάτες επιτεύχθηκε μόλις το 1310, όταν ο Πατριάρχης Νήφων μετέφερε το σκήνωμα του Πατριάρχη Αρσενίου στην Αγία Σοφία και εκφώνησε τον τόμο ενώσεως: Νικηφ. Γρηγοράς I.261. - Πβλ. V. Laurent, *Crises* 256.

109. Παχυμ. II.138.2. - V. Laurent, *Crises* 276. Για τον Υάκινθο, βλ. Ι. Συκουτρή, *Ελληνικά* 2 (1929) 304 κε.

στον αυτοκράτορα ότι δε θα δημιουργούσαν πια ταραχές,¹¹⁰ παρ' όλα αυτά η Μονή Μωσσή δεν έπαψε να είναι ένα κέντρο αντίδρασης.¹¹¹ Οι τάξεις τους ίσως ενισχύθηκαν και από τους πρόσφυγες της Ανατολής που συνέρρεαν στην Κωνσταντινούπολη και που έτρεφαν αντιπαλαιολόγεια αισθήματα.¹¹²

Έτσι μόλις αποκαλύφτηκε η συνωμοσία, εκδιώχτηκαν οι Αρσενιάτες από τη Μονή Μωσσή και από τα άλλα μέρη της Πόλης και μάλιστα μέσα στην καρδιά του χειμώνα.¹¹³

Η συμμετοχή των Αρσενιάτων στη συνωμοσία υποδηλώνει μια ευρύτερη λαϊκή συμμετοχή. Ο Πατριάρχης Αθανάσιος γράφει ότι ο Δριμύς παρέσυρε το πιο σαθρό και εχθρικό προς τον αυτοκράτορα μέρος του λαού, και πρώτους και καλύτερους τους Ξυλωτές, τους Αρσενιάτες δηλαδή.¹¹⁴ Στο σημείο αυτό βέβαια ο Αθανάσιος παρασύρεται προφανώς από τα αντιαρσενιακά του αισθήματα, όπως επανειλημμένα υποδηλώνονται αυτά στις επιστολές του.¹¹⁵ Αρσενιάτες ήταν συνήθως κατώτεροι κληρικοί, μοναχοί και άνθρωποι από τα χαμηλότερα στρώματα, συγκαταλέγονταν όμως σ' αυτούς και μέλη της ανώτερης τάξης και της βασιλικής οικογένειας ακόμη, όπως π.χ. ο εξάδελφος του Ανδρόνικου Β', ο Ιωάννης Ταρχανειώτης, νεότερος γιος της Μαρίας (Μάρθας) Παλαιολογίνας, αδελφής του Μιχαήλ Η', που ήταν και αδιάλλακτος Αρσενιάτης.¹¹⁶

5. Οι ανατρεπτικές όμως ενέργειες του Δριμέος και των συνενόχων του δεν περιορίστηκαν μόνο σε δυνάμεις της Κωνσταντινούπολης. Αυτό που καθιστούσε ακόμη πιο σοβαρή τη συνωμοσία και πιο επικίνδυνη ήταν οι διασυνδέσεις που είχαν οι συνωμότες με τους εξωτερικούς εχθρούς του Βυζαντίου. Αποκαλύφτηκε ότι ο ίδιος ο Δριμύς με λόγους και επιστολές προς τους Καταλανούς, αλλά και ο Καταλάνος δομέστικος των σχολών και ο Μυζάκης ζητούσαν τη σύμπραξή τους εναντίον του αυτοκράτορα.¹¹⁷ Ο Αθανάσιος μάλιστα δίνει μεγαλύτερη έκταση στις προδοτικές αυτές ενέργειες λέγοντας

110. Παχυμ. II.476, 479 «τὸν μὲν λαὸν οὐδὲν ἐπιταράττειν ἐχόμενα τριβὸν τιθέντας σκάνδαλα, αὐτοὺς δὲ καθ' αὐτοὺς μένοντας ἡσυχάζειν». - Πβλ. I. Sevcenko, Imprisonment σημ. 100. - V. Laurent, *Regestes* 1636.

111. Παχυμ. II. 353.16 κε., 478.1 κε., 480.

112. V. Laurent, *Crises* 235-6.

113. Παχυμ. II.593.

114. Επιστ. 81.87.

115. Επιστ. 19.10, 24, 81, 109. Τους αποκαλεί Ξυλωτές και «ράκενδύτας». - Βλ. για τους Αρσενιάτες μοναχούς I. Συκουτρή, *Ελληνικά* 2 (1929) 303.

116. Παχυμ. II.38.5 κε. - I. Συκουτρή, *Ελληνικά* 2 (1929) 292, 306.

117. Παχυμ. II.593.5 και 10.

ότι οι συνωμότες απευθύνθηκαν όχι μόνο στους Καταλανούς¹¹⁸ αλλά και στους Αμαληκίτες, τους Τούρκους δηλαδή,¹¹⁹ και στους λαούς γύρω από τον Ίστρο, πιθανόν τους Ούγγρους, τους Σέρβους και τους Βουλγάρους.¹²⁰ Όπως είναι γνωστό, οι Τούρκοι είχαν συμμαχήσει με τους Καταλανούς μετά τη δολοφονία του Ρογήρου de Flor (30 Απριλίου 1305) και συνέπρατταν στις βιαιοπραγίες εναντίον του Βυζαντίου, πολέμησαν μάλιστα στο πλευρό τους στη μάχη της Άπρου (10 Ιουλίου 1305).¹²¹ Γι' αυτό το λόγο ο Πατριάρχης κατηγορεί τους συνωμότες για προδοσία «του ομοφύλου και αθέτησης της ορθοδοξίας».¹²²

Όσο κι αν αμφισβητήθηκε η συνεργασία των συνωμοτών με τους εχθρούς του Βυζαντίου,¹²³ είμαστε υποχρεωμένοι να τη δεχτούμε, εφόσον μαρτυρείται και στις δύο πηγές.

6. Η δίκη των συνωμοτών έγινε μέσα στο χειμώνα από το αυτοκρατορικό δικαστήριο, στο οποίο ως γνωστό μετείχαν συγκλητικοί και εκκλη-

118. Ο Αθανάσιος αναφέρει τους Καταλανούς ως *Ιταλούς* (επιστ. 9.3, 46.19, 81.166) ή *Μογαβάρους* (35 ad app. I. 19.54) ή *Σικελούς* (35 ad app. I. 19.54, 46.55). Ο Παχυμέρης τους ονομάζει *Αμογαβάρους* (II.543.12, 592.4, 635.17) και *Κατελάνους* (II. 549.7 κ.ά.). Ο Μανουήλ Φιλής τους ονομάζει *Σικελιώτες*, ενώ ο Μανουήλ Μοσχόπουλος *Σικελιώτες* (Sevčenko 138.49) και *Ιταλούς* (Levi 60. 28, 30 και 61.3, 36). - Για τους *Αμογαβάρους* βλ. λ. στο *Lexikon des Mittelalters* και στο Γλωσσάριο του Παχυμέρη: II.659. - Ο Νικηφ. Γρηγοράς I.220 επιχειρεί μία διάκριση ανάμεσα στους Καταλανούς και τους Αμογαβάρους.

119. Οι Βυζαντινοί συγγραφείς αναφέρονται στους Τούρκους και με το όνομα Αμαληκίτες. Π.χ. Μανουήλ Φιλής ποίημα 44.88 έκδ. Miller II.49-50. - Πβλ. Α. Talbot, *Correspondence* σ. 373. - Ο Αθανάσιος τους ονομάζει επίσης *Ισμαηλίτες* και *Πέρσες* (επιστ. 1.11, 37.22, 41.20, 24, 46.18). Πβλ. και Μανουήλ Μοσχόπουλος, Sevčenko 138.46, 48 «*Καί Σικελιώται μὲν ἐνταῦθα καὶ Ἰσμηλίται*».

120. Επιστ. 120.165: «ἐν ἀθέοις πρεσβευομένοις Ἀμαληκίταις καὶ Ἰταλοῖς, τοῖς τε περὶ τὸν Ἰστρον οἰκοῦσιν» και 81.70 «τοὺς κύκλῳ ἡμῶν ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς εἰς ἄσπονδον μάχην τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ... συγκαλέσας... ἐψηφίσαντο...». - Ο Laurent, *Regestes* 1636, υποθέτει ότι ίσως υπονοεῖται και το νεοσύστατο κράτος των Ρουμάνων, άποψη που δέχεται και ο P. Năsturel, «*Les fastes episcopaux de la métropole de Vicina*», *Byz.-Neugr. Jahrb.* 21 (1971-74) 37. Τόσο η άποψη αυτή όσο και της Α. Laiou, *Constantinople* 197, για τη σύμπραξη των Εβραίων της Πόλης αποτελούν υποθέσεις μόνον.

121. Ο I. Sevčenko, *Imprisonment* 145. Βλ. Α. Laiou, *Constantinople* 162.

122. Επιστ. 81.

123. Οι I. Sevčenko, *Imprisonment* 149 και Α. Talbot, *Correspondence* 407 τη θεωρούν υπερβολική.

σιαστικοί αξιωματούχοι.¹²⁴ Εξαιτίας του ψύχους ο Πατριάρχης ζήτησε την άδεια από τον αυτοκράτορα να μη παραστεί. Ίσως όμως ο λόγος να ήταν βαθύτερος. Ομολογεί ότι ίσως έτσι ήταν καλύτερα, για να μη τον κατηγορούν μετά ότι με δική του εισήγηση καταδικάστηκαν οι ένοχοι.¹²⁵

Ο Παχυμέρης μας πληροφορεί ότι οι συνωμότες καταδικάστηκαν και φυλακίστηκαν.¹²⁶

Πριν όμως από την ποινική τους καταδίκη, ο Ιωάννης Δριμύς και ο συν-ένοχός του κληρικός καθαιρέθηκαν από τη Σύνοδο, τους επιβλήθηκε μάλιστα και «άλυτος αφορισμός». Οι άλλοι συνεργοί, οι λαϊκοί, αφορίστηκαν και μαζί μ' αυτούς και όσοι γνώριζαν κάτι και δεν έσπευσαν να το αποκαλύψουν,¹²⁷ αλλά και όποιος αποδεικνυόταν στο μέλλον ένοχος προδοσίας θα αφοριζόταν.¹²⁸

Στην περίπτωση αυτή έχουμε μια υπαναχώρηση και μια σκλήρυνση στη στάση της Συνόδου στο θέμα του αφορισμού στασιαστών.

Τον αφορισμό όσων στασίαζαν εναντίον του αυτοκράτορα και των συνεργατών, συμβούλων, συνεκστρατευομένων κ.ά. όριζε η Νεαρά του Κωνσταντίνου Η' του Ιουλίου του 1026, που επέιχε θέση τόμου γιατί την υπέγραψε και ο Πατριάρχης Αλέξιος Στουδίτης και η σύνοδος.¹²⁹ Παρόμοιο τόμο είχαν εκδώσει και ο Μανουήλ Α' Κομνηνός με τον Πατριάρχη Μιχαήλ Γ'

124. Το αυτοκρατορικό δικαστήριο ιδρύθηκε το 1296, δε γνωρίζουμε όμως πόσο ίσχυσε. Παχυμ. II.236, 11 κε. - P. Lemerle, «Le juge général des Grecs et la réforme judiciaire d'Andronic III. Mémorial Louis Petit, Bucarest 1948, 294 (=Var. Reprints, X).

125. Επιστ. 11 - Laurent, *Regestes* 1634.

126. Παχυμ. II.593.

127. Επιστ. 81.134 κε. «πάσης απογυμνοῦμεν ἱερωσύνης... σὺν τούτῳ καὶ τὸν ἀνόλουθον, ὃν ἡ Μύρα Ἀνκίας προήνεγκεν... πρὸς δὲ καὶ ἀλλύτῳ καὶ τούτῳ, μετὰ τοῦ πρωτατλίου Δριμέος σὺν πᾶσι τοῖς ἀκριβῶς εἰδόσι τὸ φόνιον βούλευμα, καὶ μὴ σπεύσασιν εἰς φανέρωσιν». - Για την ονοματολογία της καθάρσεως βλ. Κ. Ράλλη, *Ποινικόν Δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικῆς Εκκλησίας*, εν Αθήναις 1907, σ. 2. - Η καθάρσις επιβαλλόταν πριν από την ποινή που επέβαλλε το κοσμικό δικαστήριο. Κ. Ράλλη, *Ποινικόν Δίκαιον* 586. Στην περίπτωση του Δριμέος το συμπεραίνουμε από το τέλος της επιστ. 81 του Πατριάρχη Αθανασίου.

128. Επιστ. 81.144 κε.: «ἀλλὰ καὶ οἷς ἀπὸ γε τοῦ νῦν φωραθῇ λύσεως τοιαύτης καὶ ἀθείας καὶ ἀπιστίας ἐγγέλῃμα, τούτῳ τῷ φοικαλέφ τοῖς μὴ ἐξεστηκόσιν ἐμπεδοῦμεν ἀφορισμῶ». Σύμφωνα με τον αποστολικό κανόνα πδ' = Κ. Ράλλη - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα* II.108-109: «Εἴ τις ὕβρισις βασιλέα ἢ ἄρχοντα... Εἰ μὲν κληρικὸς καθαιρεῖσθω, εἰ δὲ λαϊκὸς ἀφοριζέσθω». Πβλ. Μ. Βασιλείου κανὼν νά' = Κ. Ράλλη - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα* IV, 406. - Κανὼνας ιη' Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου = *Σύνταγμα* II. 263 καὶ 264, όπου η ερμηνεία του Βαλσαμώνα στον ιη' κανόνα. Βλ. σχετικὰ Κ. Ράλλη, *Ποινικόν Δίκαιον* 308.

129. Σχόλια Βαλσαμώνα στον γ' κανόνα της εν Γάγγρα συνόδου: Κ. Ράλλη - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα* III.103 καὶ V. 127. - V. Grumel, *Regestes* 830. - F. Dölger, *Regestes* 823.

Αγχιάλου (24 Μαρτίου 1171)¹³⁰ και ο Μιχαήλ Η' μετά τη στέψη του Ανδρόνικου Β' σε συναυτοκράτορα (8 Νοεμβρίου του 1272).¹³¹

Η στάση της Εκκλησίας μεταβλήθηκε όταν ο Ανδρόνικος Β' ζήτησε από τη σύνοδο να εκδώσει τόμο στον οποίο να ορίζεται υποχρεωτικός ο όρκος πίστεως προς το γιο του Μιχαήλ Θ' μετά τη στέψη του σε συμβασιλέα το 1294 και να αφορίζονται όσοι στασίαζαν. Ο Πατριάρχης Ιωάννης ΙΒ' Κοσμάς και οι αρχιερείς αρνήθηκαν να συμπεριλάβουν στον τόμο τον αφορισμό, γιατί έτσι οι αφοριζόμενοι θα αποκόπτονταν από τη «μερίδα του Χριστού», την Εκκλησία. Αρκούσαν, ισχυρίστηκαν, «τα εκ των νόμων πρόστιμα», φυλακίσεις, δημεύσεις περιουσιών και οι άλλες κακουχίες.¹³²

Στην περίπτωση όμως των συνωμοτών του 1305/6 η σύνοδος επέβαλε τον αφορισμό, ζήτησε μάλιστα από τον αυτοκράτορα να γίνουν οι νόμοι αυστηρότεροι, για να μη στρέφεται κανείς εύκολα εναντίον του αυτοκράτορα.¹³³

Στη Σύνοδο που καθαίρεσε τον Ιωάννη Δριμύ και αφόρισε τους συνεργούς του μετείχαν ο Πατριάρχης Αθανάσιος και οι μητροπολίτες Σάρδεων, Χαλκηδόνος, Περγάμου, Βιτζύνης, Αχυράους, οι αρχιεπίσκοποι Χριστουπόλεως και Δέρκου και οι επίσκοποι Ραιδεστού και Χαριουπόλεως.¹³⁴

Η Σύνοδος απαρτίστηκε από μητροπολίτες και επισκόπους που έτυχε να βρίσκονται στην Κωνσταντινούπολη: «Ὡν καὶ ἡμεῖς, ἐνδίκως ὁμοῦ καὶ ἐνθέσμως, μετὰ τῆς περὶ ἡμᾶς τῶν ὧδε λαχόντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου», γράφει ο Πατριάρχης Αθανάσιος.¹³⁵

Την ταυτότητα των αρχιερέων που μετείχαν στη σύνοδο που καθαίρεσε τον Ιωάννη Δριμύ και τους συνεργούς του, μόνο με συνδυασμό άλλων πηγών μπορούμε να τη διαφωτίσουμε.

130. Α. Papadopoulos-Kerameus, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής Βιβλιοθήκης*, εν Πετρούπολει 1898, IV. 109-113. - V. Grumel, *Regestes* 1120. Πβλ. και Κ. Πάλλη - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα* V. 129.

131. Πατριάρχη Φιλοθέου Ανατροπή = Κ. Πάλλη - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα* V. 130. - V. Laurent, *Regestes* 1395, Παχυμ. II.319.15 «έτομογράφουν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐπ' ἀφορισμὸν ποιοῦντες τὸν δς ἐπανάσταη τῷ βασιλεῖ». - Πβλ. J.-A.-B. Mortreuil, *Histoire du droit byzantin ou droit romain dans l'empire d'Orient depuis la mort de Justinien jusqu'à la prise de Constantinople en 1453*, τ. 3, Osnabruck 1966, ανατ. της έκδ. του 1834-6, 358.

132. Παχυμ. II. 197-198. - V. Laurent, *Regestes* 1563 και V. Laurent, *Crises* 242. Την ανατροπή των αναθεματισμών αυτών υπονοεί ο Πατριάρχης Φιλόθεος το φθινόπωρο του 1353: Κ. Πάλλη - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα* V. 127-130. - J. Darrouzès, *Regestes* 2351.

133. Επιστ. 81.168 κε.

134. Επιστ. 81.

135. Επιστ. 81.

Μητροπολίτης Σάρδεων το 1305/6 πιθανόν να ήταν ο Κύριλλος που υπογράφει μεταξύ 1301-1305 στο αντίγραφο Β του χρυσόβουλλου λόγου του Ανδρόνικου Β' του 1298 για τη μονή της Λαύρας.¹³⁶ Παρέμενε στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας των τουρκικών κατακτήσεων και το 1305 του είχε δοθεί «κατ' επίδοσιν» η μητρόπολη Μήθυμνας που προηγουμένως την είχε ο Νικηφόρος Μοσχόπουλος.¹³⁷

Μητροπολίτης Χαλκηδόνος ίσως ήταν ο Συμεών που υπογράφει επιστολή του 1303.¹³⁸

Μητροπολίτης Περγάμου ήταν ο Αρσένιος ήδη πριν από το 1295¹³⁹ και ως το Σεπτέμβριο του 1315 τουλάχιστον, οπότε υπογράφει συνοδικό έγγραφο.¹⁴⁰

Μητροπολίτης Βιτζύνης ίσως ήταν ο Λουκάς, που επισκέφθηκε τον Πατριάρχη Ιωάννη ΙΒ' Κοσμά το 1303 μαζί με τον Βαβύλα Αγκύρας και τον Κρήτης Νικηφόρο Μοσχόπουλο στη Μονή Παμμακαρίστου.¹⁴¹

136. V. Laurent, «Un groupe de signataires episcopales», *EO* 32 (1933) 318-323. - A. Lavra αρ. 89 (II σ. 76). Βλ. σχετικά A. Talbot, *Correspondence* 333, 405.

137. Βλ. παραπάνω σ. 479. - Για τη μητρόπολη Σάρδεων βλ. V. Laurent, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantin*, T. V, I, Paris 1963, σ. 260. - Στο βιβλίο του Μητροπολίτη Σάρδεων και Πισιδίας Γερμανού, *Ιστορική μελέτη περί της Εκκλησίας των Σάρδεων και των επισκοπών αυτής*, εν Κωνσταντινουπόλει 1928, σ. 61, ο μητροπολίτης που μετείχε στη Σύνοδο του 1305/6 αναφέρεται ως ανώνυμος. - Σε μεταγενέστερα συνοδικά έγγραφα του 1315 κε. αναφέρεται ως μητροπολίτης Σάρδεων ο Γρηγόριος.

138. Έκδ. Σπ. Λάμπρου, «Κυπριακά και άλλα έγγραφα εκ του Παλατίνου κώδικος 367 της Βιβλιοθήκης του Βατικανού», *NE* 15 (1921) 162. - Βλ. Γεωαδίου Ηλιουπόλεως, «Σκιαγραφία της ιστορίας της μητροπόλεως Χαλκηδόνος και ο επισκοπικός αυτής κατάλογος», *Ορθοδοξία* 19 (1944) 72. - A. Talbot, *Correspondence* 390 και 405.

139. Παχυμ. II. 200, 349.

140. H. Hunger - O. Kresten, *Register* I. 10.137 (σ. 174) = MM I.14. - Βλ. σχετικά V. Laurent, «Le métropolitain de Pergame Arsène, melode et polémiste antilatin», *REB* 15 (1957) 126-129. - A. Talbot, *Correspondence* 391, 405.

141. Παχυμ. II. 377. - Για την ταύτιση της Βιτζύνης με τη Vicina στην περιοχή της Δοβρουτσάς βλ. G. Bratianu, «Vicina: I. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et du commerce Génois en Dobruga», *Bull. de la Section Histor.*, Acad. Roum. 10 (1923) 113-89. - H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, München 1959, 170. - N. Bănescu, «Fantaisies et réalités historiques», *Byzantion* 13 (1938) 73-90 που αποτελεί απάντηση στο άρθρο του J. Bromberg, «Toponymical and Historical Miscellanies on Medieval Dobroudja, Bessarabia and Moldo-wallachia», *Byzantion* 12 (1937) 151-180 και 449-475 που υποστήριζε ότι η Βιτζύνα δε βρισκόταν στο Δούναβη αλλά στον Κάυκασο. Βλ. επίσης P. Năsturel, «Les fastes episcopaux de la métropole de Vicina», *Byz. Neugr. Jahrb.* 21 (1971-74) 36-37.

Ο μητροπολίτης Αχυράους που μνημονεύεται και στη Νεαρά του Πατριάρχη Αθανασίου Α' του 1304 παραμένει ανώνυμος.¹⁴²

Αρχιεπίσκοπος Χριστουπόλεως πιθανόν να ήταν ο Ιερόθεος που υπογράφει συνοδικό έγγραφο του Ιουλίου του 1315.¹⁴³ Ανέλαβε τα καθήκοντά του μετά το 1304 διότι α) στο αντίγραφο Β (μεταξύ 1301-1305) του χρυσόβουλλου λόγου του Ανδρόνικου Β' του 1298 ο Βαβύλας Αγκύρας υπογράφει και ως πρόεδρος Φιλιππίων και Χριστουπόλεως και β) διότι στη Νεαρά του Πατριάρχη Αθανασίου του 1304 δεν μνημονεύεται ο αρχιεπίσκοπος Χριστουπόλεως, πράγμα που σημαίνει ότι η έδρα αυτή εξακολουθούσε να είναι κενή.¹⁴⁴

Αρχιεπίσκοπος Δέρκου πιθανόν ήταν ο Μακάριος που υπογράφει «διάγνωσιν» του Πατριάρχη Αθανασίου Α' στα χρόνια της πρώτης πατριαρχίας του (1289-1293)¹⁴⁵ και ανέκδοτο έγγραφο του cod. Laur. Plut. V 2 f. 386' του 1294.¹⁴⁶

Ανώνυμοι παραμένουν και οι επίσκοποι Ραιδεστού¹⁴⁷ και Χαριουπόλεως.¹⁴⁸

142. Η πόλη Αχυράους ταυτίζεται με τις Αδριανού Θήρες στη Βιθυνία, το σημερινό Bali-Kesri. Βλ. σχετικά W. R. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890 (ανατ. Amsterdam 1962) 156. - Κ. Άμαντος, «Παρατηρήσεις τινές εις την Μεσαιωνικήν Γεωγραφίαν», *Επ. Ετ. Βυζ. Σπουδών* 1 (1924) 49-50. - Δ. Ζακυθνού, «Περί της διοικητικής διαιρέσεως... εν τω Βυζαντινῷ κράτει», *Επ. Ετ. Βυζ. Σπ.* 19 (1949) 7-8. - H. Ahrweiler, «L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317) particulièrement au XIIIe siècle», *Travaux et Mémoires I*, Paris 1965, 69. - Για τη μητρόπολη Αχυράους βλ. H. - G. Beck, *Kirche* 163.

143. H. Hunger - O. Kresten, *Register I*. 4.75 = MM I.5.

144. H. Talbot, *Correspondence* 406, τον θεωρεί προκάτοχο του Ιερόθεου.

145. A. Xéropotamou, έκδ. J. Bompaire, αρ. 11. - Πβλ. A. Talbot, *Correspondence* 406.

146. V. Laurent, *Regestes* 1565. - Πβλ. A. Talbot, *Correspondence* 406. - Η αρχιεπισκοπή Δέρκου βρισκόταν στη Θράκη: Βλ. π.χ. Κωνσταντίνου Ακροπολίτου Λόγος εις τον Άγιον Αθανάσιον τον Αδραμυττίου, έκδ. A. Papadopoulos - Kerameus, *Varia graeca Sacra*, Leipzig 1909, ανατ. 1975, 141.9 κε. - Με συνοδικό έγγραφο του Απριλίου του 1316 η χηρεύουσα αρχιεπισκοπή Δέρκου δινόταν «κατ' επίδοσιν» στον αρχιεπίσκοπο Νυμφαίου: H. Hunger - O. Kresten, *Register I*. 34.

147. Η επισκοπή Ραιδεστού υψώθηκε σε μητρόπολη στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου του 1341-1355: *Notitia episcopatum* αρ. 17, App. I.402, έκδ. J. Darrouzès, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris 1981. - V. Laurent, *Corpus V.I.* σ. 218. - M. Σταμούλης, *Θρακικά* 14 (1940) 162. - M. le Quien, *Oriens Christianus I*, Paris 1740, αναστ. ανατ. 1958, 1130.

148. Η Χαριούπολις βρισκόταν ΒΔ της Ραιδεστού. Βλ. V. Laurent, *Corpus V.I.*

Με την καταδίκη και τον αφορισμό των συνωμοτών έκλεισε η συνωμοσία του Ιωάννη Δριμέος και των συνενόχων του που στρεφόταν «κατά τε τῆς ἐκκλησίας, κατά τε τῆς βασιλείας καὶ κατὰ τοῦ ὁμοφύλου παντός»,¹⁴⁹ για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Πατριάρχη Αθανασίου Α'.

Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών

ΑΛΚΜΗΝΗ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ

---

237. - M. le Quien, *Oriens Christianus* 1134. - Μ. Σταμούλης, *Θρακικά* 14 (1940) 156.
149. Αθανασίου Επιστ. 81. 150-151.